

Marit Ekne Ruud
Siri Nørve
Eva Karvel

Boligens betydning for unge i en sårbar livssituasjon

NIBR

Norsk institutt for by- og regionforskning

Boligens betydning for unge i en sårbar livssituasjon

Andre publikasjoner fra NIBR:

NIBR-rapport 2008:15	På vei til egen bolig. Evaluering av nasjonal strategi for å forebygge og bekjempe bostedsløshet 2005-2007
NIBR-rapport 2008:13	Samsillet mellom bostøtte, boligstilskudd og startlån
NIBR-rapport 2012:25	Boligsosial planlegging i det kommunale plansystemet
NIBR-rapport 2012:28	Når skal jeg flytte hjemmefra? Familiers erfaringer med å skaffe bolig til ungdom med utviklingshemming

Rapportene koster
fra kr 250,- til kr 350,- og kan bestilles
fra NIBR:

Gaustadalléen 21
0349 Oslo
Tlf. 22 95 88 00
Faks 22 60 77 74

E-post til
nibr@nibr.no

Publikasjonene
kan også skrives ut fra
www.nibr.no

Porto kommer i tillegg til de oppgitte
prisene

Marit Ekne Ruud, Siri Nørve og Eva Karvel

Boligens betydning for unge i en sårbar livssituasjon

NIBR-rapport 2012:27

Tittel:	Boligens betydning for unge i en sårbar livssituasjon
Forfatter:	Marit Ekne Ruud, Siri Nørve og Eva Karvel
NIBR-rapport:	2012:27
ISSN:	1502-9794
ISBN:	978-82-7071-959-4
Prosjektnummer:	2910
Prosjektnavn:	Boligens betydning for unge i en sårbar livssituasjon
Oppdragsgiver:	Husbanken
Prosjektleder:	Marit Ekne Ruud
Referat:	Rapporten handler om unge med nedsatt funksjonsevne eller kronisk sykdom og boligens betydning for deres livssituasjon. Tema diskuteres både i lys av identitet, jobbmuligheter og økonomi.
Sammendrag:	Norsk og engelsk
Dato:	Desember 2012
Antall sider:	93
Pris:	kr 250,-
Utgiver:	Norsk institutt for by- og regionforskning Gaustadalléen 21, 0349 OSLO Telefon: (+47) 22 95 88 00 Telefaks: (+47) 22 60 77 74 E-post: nibr@nibr.no
Vår hjemmeside:	http://www.nibr.no

Trykk: Nordberg A.S.
Org. nr. NO 970205284 MVA
© NIBR 2012

Forord

Denne rapporten belyser boligens betydning for ungdom i en sårbar livssituasjon som har nedsatt funksjonsevne eller er kronisk syke. Studien er gjennomført av NIBR på oppdrag fra Husbanken Region Midt-Norge. Marit Ekne Ruud har vært prosjektleder, Siri Nørve og Eva Karvel har vært prosjektmedarbeidere.

Studien er hovedsakelig basert på intervjuer med et utvalg ungdom fra tre byregioner i Sør Norge, valgt ut etter tre diagnosegrupper. Vi vil takke lederne i Ungdomsgruppen i Kreftforeningen, Mental Helse Ungdom, Norges Asma og Allergiforbunds ungdom og Norsk Revmatikerforbund for at de hjalp oss med å finne informanter. Vi vil særlig rette en varm takk til ungdommene som har stilt opp og latt seg intervjuer. Fortellingene har gitt oss innsikt i ulike livssituasjoner og tøffe opplevelser, men som alle handler om streven etter en stabil boligsituasjon. Vi håper studien bidrar til økt kunnskap om grupper som i perioder av livet faller utenfor en forventet etableringsfase, men som likevel kanskje ikke hører inn under det vi vanligvis forstår med vanskeligstilte på boligmarkedet.

Til slutt vil vi takke Martin Kaasgaard Nielsen og Tore Syvert Haga i Unge funksjonshemmede for råd og hjelp med å finne fram til aktuelle diagnosegrupper.

Oslo, desember 2012

Evelyn Dyb
Forskningsjef

Innhold

Forord	1
Figuroversikt	4
Sammendrag.....	5
Summary.....	9
1 Innledning.....	13
1.1 Problemstillinger	13
1.2 Målgruppen som vanskeligstilt på boligmarkedet?.....	16
1.3 Kommunal boligpolitikk relatert til målgruppen.....	18
1.3.1 Den boligsosiale vendingen	19
1.4 De boligøkonomiske virkemidlene.....	20
1.5 Ungdom som spesifikk gruppe	22
2 Metode og gjennomføring.....	25
2.1 Datakilder og utvalg.....	25
2.1.1 Studiet av policydokumenter	25
2.1.2 Intervjuundersøkelse	26
2.2 Hvem er ungdommen i undersøkelsen?	29
2.2.1 Portretter av ungdomsgruppene	31
3 Politikk og begrepsdiskusjon	35
3.1 Boligens betydning i den offentlige diskursen	35
3.1.1 Boligen som investeringsobjekt	39
3.2 Oppsummering	40
4 Betydningen av eget hjem	42
4.1 Ungdom og identitet.....	42
4.1.1 Ungdom som livsfase	43
4.1.2 Identitet gjennom marginalisering	45
4.1.3 Identitet knyttet til hjem.....	47
4.2 Lang vei til egen bolig.....	49
4.2.1 Egen helse påvirker prosessen	50
4.2.2 Bosituasjonen påvirker helsetilstanden	53

4.2.3	”Det er umulig å spare”	54
4.3	Egenskaper ved boligen	55
4.3.1	Å selge en livsstil	55
4.3.2	Fysiske forhold – spesielle hensyn i boligen?.....	57
4.3.3	Beliggenhet.....	60
4.3.4	Hva er drømmeboligen?.....	62
4.4	Betydningen av å ha sitt eget	63
4.4.1	Verdighet, status og trygghet.....	63
4.4.2	Strukturering av hverdagen.....	68
4.5	Oppsummering	70
5	Inntekt og boligøkonomi.....	72
5.1	Innledning	72
5.2	I jobb – er det noen sak da?	73
5.3	Arbeidsavklaringspenger og veien videre	74
5.3.1	Ut i jobb?.....	75
5.3.2	Over i studier?	76
5.3.3	Går det mot uføretrygd?	78
5.3.4	Endelig en avklaring - uføretrygd	78
5.4	Kommunale boliger, forvaltning og bolig- økonomiske virkemidler.....	79
5.4.1	Kommunale leieboliger	79
5.4.2	Endring i den kommunale boligforvaltningen.....	80
5.4.3	De boligøkonomiske virkemidlene.....	81
5.5	Oppsummering	82
6	Avsluttende drøfting	84
6.1	Boligen som middel for å oppnå andre goder	85
6.2	Boligens betydning.....	87
6.3	Inntekt og boligøkonomi	88
	Litteratur	90
	Vedlegg 1 Intervjuguide.....	94

Figuroversikt

Figur 1.1	Hvem er vanskeligstilt på boligmarkedet?	17
Figur 2.1	Oversikt over informantene	28

Sammendrag

Marit Ekne Ruud, Siri Nørve og Eva Karvel

Boligens betydning for unge i en sårbar livssituasjon

NIBR-rapport 2012:27

Denne rapporten handler om boligens betydning for ungdom i en sårbar livssituasjon, nærmere bestemt ungdom med nedsatt funksjonsevne eller som er kronisk syke. Hensikten med studien er å få mer kunnskap om hvordan prosessene rundt boliganskaffelse, flytting og etablering i eget hjem påvirker identitet og mestring, og hvilken betydning boligen har for livssituasjonen for ungdom som ikke har like god tilgang til arbeidsmarkedet og en aktiv fritid som andre. Sentrale spørsmål som belyses er hvilken betydning det å ha sin egen bolig har for identitetsbygging og den enkeltes livssituasjon, og hvordan boligsituasjonen påvirker utdanning, arbeidsliv og fritidsliv for denne gruppen ungdom.

Vi har valgt en todelt tilnærming i undersøkelsen: For det første undersøker vi *formuleringer i offentlige policydokumenter* for å se hvilket perspektiv dokumentene presenterer og dermed indirekte hva som er gyldig politiske problemstillinger i debatten. Hva er rådende oppfatninger av boligens betydning i den offentlige diskursen? I hvilke grad er det lagt vekt på "hjem-perspektivet" i boligpolitikken? Her anvendes policydokumenter om boligpolitikk fra de siste 20 årene. For det andre undersøker vi empirisk *hva ungdom selv erfarer* som handler om det å flytte hjemmefra, skaffe seg egen bolig og hva boligen betyr for livssituasjonen. Hvilke boligpreferanser har denne gruppen ungdom? Hvilken betydning har deres boligsituasjon for integrering i arbeidsliv og fritid, og for relasjonen til venner og familie? Hva betyr boligen for egen identitet? Denne delen baseres på intervjuer med 13 ungdom som representerer fire diagnosegrupper: kreft, allergi, mental helse og revmatisme og som er i alderen 20 til 34 år.

Kjennetegn ved målgruppen

Studien viser at de fleste i utvalget befinner seg i en livssituasjon der lite er avklart både når det gjelder boligsituasjon og når det gjelder arbeidsliv, uavhengig av aldersgrupper. De fleste ungdommene i studien bor fremdeles hjemme hos foreldrene etter å ha bodd hjemmefra i perioder. Det som er mest samlende for vår gruppering, er at de er relativt *fattige*. Deres marginale situasjon på arbeidsmarkedet fører til mindre evne til å etterspørre ulike goder i markedet. Og boliger er slik sett et vesentlig og kostbart gode.

Boligens plass i politikken: middel for å oppnå andre goder

Policydokumentene viser at boligens betydning relateres til andre sentrale hverdagslivsarenaer. Bolig blir først og fremst forstått som *et middel for å oppnå andre velferdsgoder og et godt hverdagsliv*. Det handler om at det å bo i en god bolig vil påvirke muligheten for å kunne ta utdanning og få jobb, ta vare på helsen og ha et sosialt liv. Boligen settes også i sammenheng med sosial inkludering. I denne konteksten relateres bolig til trygghet og stabilitet som et grunnlag for andre livsarenaer. "Hjemperspektivet" i policydokumentene er mindre tilstede, og kommer fram hovedsakelig gjennom bolig-gjøringen av omsorgspolitikken knyttet til institusjoner for eldre. Det er imidlertid et annet perspektiv som er mer fremtredende, nemlig *boligen som et investeringsobjekt*, som en vare som skal anskaffes i et marked og som kan bidra til en videre boligkarriere.

Mellom omsorg og overvåking

Det er lang vei fram mot eget hjem for denne gruppen. Fasen bærer større preg av midlertidighet enn hos annen ungdom, og fremtidsutsiktene er mer usikre grunnet økonomi, manglende tilknytning til arbeidsmarkedet og ikke minst helsetilstand. Felles for ungdommene er at de aller fleste har måttet flytte tilbake til foreldrene sine etter å ha bodd for seg selv en stund, og at de ønsker seg ut av en midlertidig tilværelse hjemme på ungdomsrommet. Det er to sider ved tilværelsen hjemme hos foreldrene som tydeliggjøres. På den ene siden føler de seg til tider overvåket, det er ikke lett å innordne seg andres rutiner, og det sosiale livet begrenses som for eksempel å kunne invitere venner hjem til seg. På den andre siden opplever informantene at tilværelsen hjemme hos mor og far gir dem trygghet og ro, de får full støtte og de har et positivt forhold til foreldrehjemmet. I vanskelige perioder, når

de er mest sårbare, får de støtte og omsorg fra familien. Disse funnene skiller i stor grad denne gruppen fra andre "vanskeligstilte" ungdom. Problematikk som andre ungdom kan oppleve er at de ikke har foreldre som støtter dem, de må flytte hjemmefra fordi det ikke lenger er plass til dem hjemme, foreldre stifter ny familier eller de flytter fra hverandre og til andre byer.

Boligen som symbol på mestring og verdighet

Det er flere forhold ved boligen som knyttes til status og identitet.

Analysen viser at informantene er svært opptatt av å få tak i sin egen bolig. Det handler om selvstendighet, om det å kunne få være seg selv, å kunne bestemme over eget liv og om å skape noe eget. Å bo for seg selv er en inngangsbillett til voksenlivet. Men i tillegg er det viktig å eie egen bolig, og fordi det å eie sin egen bolig står så sterkt i norsk boligpolitikk blir en leid bolig betraktet mer som en nødløsning. Å eie boligen selv symboliserer status særlig for vår gruppe, og som ikler dem en identitet som viser at de mestrer eget liv og har kontroll. Dette er ekstra sårbart fordi bolig i så stor grad knyttes til økonomi og til arbeidsmarkedet, og ungdom i vår målgruppe faller ufrivillig "mellom to stoler". Det handler om verdighet og synet på seg selv som det å bli voksen der denne fasen utsettes. Videre har nabolaget stor betydning, særlig relatert til nabolag med kommunale boliger. Informantene ønsker ikke å bli identifisert med beboere som bor i kommunale boliger fordi det knyttes lav status og stigmatiserende identitet til slike boliger.

Når de nå vil flytte hjemmefra ønsker de at det er til en bolig de kan slå seg til ro i sett i et langsiktig perspektiv. Men ungdommens boligpreferanser er for øvrig nøkterne. Det handler om å kunne få tak i en bolig de kan stifte familie i eller ta i mot besøk i. Ingen drømmer om store boliger eller mye luksus. Men noen drømmer om en sentralt beliggende bolig for å kunne være ute i et sosialt rom uten selv å delta. Men sentral beliggenhet er et knapt og dyrt gode. Deres preferanser og ønsker er i hovedsak basert på eget mulighetsrom enten det dreier seg om helse eller økonomi.

Inntekt og boligøkonomi

Mange av vår ungdommer bor hjemme. Hvordan skal de komme seg ut i et dyrt leiemarked eller på sikt over i eiermarkedet? Det første steg på veien er en avklaring av inntektssituasjonen. Våre informanter er unge og mange av dem lever i dag av en midlertidig

ytelse, arbeidsavklaringspenger. De står da i en gjennomgangs-situasjon som kan ende på ulike måter. Veien videre kan gå til varig jobb, til studier (og jobb) eller til varig uføretrygd. Også de som er i jobb har sine problemer. Helsen situasjonen og mangel på arbeidsevne kan føre dem ut av arbeidslivet ved neste korsvei..

I forhold til den kommunale boligpolitikken og dens målgrupper inngår ikke våre unge. De er litt usynlige. Våre ungdommer utgjør ingen gruppe, men består av mange enkeltpersoner som går gjennom vanskelig situasjoner. Noen av dem er sett av psykiatrien og har god støtte i denne delen av hjelpeapparatet. Men det utløser lite hjelp til å skaffe en bolig som de har råd til. Derfor bor de hjemme.

Summary

Marit Ekne Ruud, Siri Nørve and Eva Karvel

The significance of having a home to young adults in vulnerable circumstances

NIBR Report 2012:27

This report looks at the importance of having a home for young people in vulnerable situations, in this case young people affected by disability or chronic illness. The purpose of the study was to learn more about the processes involved in acquiring a home, moving house and settling down in a place of their own, along with the effect on identity and ability to cope. The study also looked at how the lives of young people are affected by having less opportunity to make headway in the labour market and take part in active leisure pursuits than other people. Key research questions they study sought to answer includes the impact of having a home on identity building and life in general, and how their housing situation affects education, work and recreation for this group of young people.

We opted for a twofold approach in this study. First, we investigated the *wording in public policy documents* to identify the perspective these documents gave expression to, and thus indirectly say what counts as a valid political issue in the debate. What are the prevailing conceptions of the importance of having a place of one's own in the public discourse? To what extent does housing policy accentuate the "home perspective"? For this part of the study we read applicable documents on housing policy published over the past 20 years. For the second part of the study, we conducted an empirical investigation of the perceptions of the young people themselves on the question of leaving the parental home, buying their own home and what having a home means to their wider situation. What are the housing preferences of these

group young adults? What is the impact of their housing situation on integration in work and recreation, and on relations with friends and family? What does a home mean in terms of their sense of identity? This section is based on interviews with 13 young people representing four diagnostic groups: cancer, allergies, mental health and rheumatism; ages range from 20 to 34.

Characteristics of the target group

The circumstances of most of the respondents with regard to housing and employment, the study found, were generally unsettled or unresolved, regardless of age. Most interviewees were still living at home with their parents after living away from home for certain periods. The unifying attribute shared by all members of our group is their relative *poverty*. Their marginal position in the labour market diminishes their capacity to acquire different commodities on the market, of which housing is a substantial, highly expensive example.

Policy and home ownership: A means of achieving other social goods

In the policy documents, the importance of owning a home is seen in conjunction with other key areas of life. Housing is primarily *a means of achieving other welfare goods and a decent life*. It is about how living in a good home affects a person's ability to get an education and work, look after themselves in terms of health and enjoy a social life. The home is also seen in the context of social inclusion. Here, having a home is seen as benefiting personal security and stability, both of which facilitate participation in other areas of life. The "home perspective" is not as prominent in these policy documents, and comes to expression mainly in connection with policy on institutional care for senior citizens. Another perspective stands out more, however, and that is *housing as an investment*, a commodity to buy and sell on a market and which can help people move their housing careers forward.

Between care and surveillance

Home ownership remains a distant possibility for people in this group. Their stage of life is less settled than other young people experience at the same age, and their prospects are more uncertain due to financial constraints, fewer chances in the labour market and, not least, a precarious state of health. Most of them have had

to move back in with their parents after trying to live on their own for a while, and they'd really like to stop having to live on and off in their old room at home. Two aspects in particular of living at home exercise our respondents. On the one hand, it's like being under surveillance; it's difficult to adjust to other people's habits; and social life is limited to inviting friends over, for instance. But on the other hand, living with at home with their parents gives them a sense of security and peace of mind; they are fully supported and are on good terms with the parental home. In difficult times, when they are most vulnerable, they receive the support and care of the family. These findings define a very clear difference between this group and other "disadvantaged" young adults. Other young people may miss having parents to support them; they may have to leave home because of insufficient space; their parents may be involved in new relationships and new families, or leave each other and live in different cities.

The home as a symbol of coping and dignity

Several aspects of having a home have an effect on status and identity. As the analysis shows, our respondents are impatient to get a home of their own. It is a question of independence, of being in a situation where they can be themselves, control their own lives and create something of their own. Living independently is in itself a key to adulthood. But it is also important to own a place. Indeed, because home ownership is such a prominent factor in Norwegian housing policy, rented accommodation regarded as second rate, something to fall back on in an emergency or a stopgap in a crisis. Home ownership means heightened status, especially for the members of our group; it gives them an identity signifying an ability to manage life and get by, and of being in control of their own life. This is a particularly sensitive issue because housing is so closely tied up with people's financial situation and the labour market; the young people in our target group can easily, if involuntarily, "fall between two stools". It is a matter of dignity and perception of themselves as adults when transition from this phase to the next is put on hold. The neighbourhood is very important, too, particularly if it's a council housing neighbourhood. Informants do not want to be identified with residents of social housing because of the low status and stigmatism associated with that type of housing.

When they leave home what they want is a home they can settle down in more or less permanently. Their housing preferences are far from extravagant. They want a place where they can raise a family, have people over. None of them dreams of owning a mansion or a life in luxury. Some would like to live in a centrally situated home so as to be near other people without actually taking part in the social arena. But centrally located homes are scarce and very expensive. Their preferences and wants are based primarily on their own chances, whether health or financial.

Income and housing economy

Many of our young respondents live at home. How are they expected leave and get ahead in an expensive rental market or, in time, get a toehold on the homeownership ladder? The first priority is to specify their income. Our informants are young and many are living on a temporary benefit, the work assessment allowance. They find themselves in a state of transition, but where they'll end up is far from certain. The way ahead may take them to a steady job, studies (and work) or, alternatively, a life on disability benefit. Even those who are in work have problems. Their susceptible health and diminished work capacity could lose them their job at the next crossroads.

With regard to municipal housing policy and its target groups, our young respondents are not part of them. They are invisible to a degree. Our young informants do not constitute a group; they comprise many individuals who are going through a difficult time. Some of them are clients of the psychiatric services, and are well supported by this section of the healthcare system. But status as a psychiatric patient does not result in sufficient monetary assistance to help them buy a place they can afford. So they keep on living at home with their parents.

1 Innledning

Hva betyr det å få seg egen bolig for unge i etableringsfasen, men som må ta hensyn til egen helsetilstand? Hvilke utfordringer møter disse ungdommene når de skal finne et sted å bo? Denne rapporten handler om boligens betydning for ungdom i en sårbar livssituasjon, nærmere bestemt ungdom med nedsatt funksjonsevne eller som er kronisk syke. Sentrale spørsmål som belyses er hvilken betydning det å ha sin egen bolig har for identitetsbygging og den enkeltes livssituasjon, og hvordan boligsituasjonen påvirker utdanning, arbeidsliv og fritidsliv for denne gruppen ungdom.

Hensikten med studien er å få mer kunnskap om hvordan prosessene rundt boliganskaffelse, flytting og etablering i eget hjem påvirker identitet og mestring, og hvilken betydning boligen har for livssituasjonen for ungdom som ikke har like god tilgang til arbeidsmarkedet og en aktiv fritid som andre.

I dette landskapet har dagens boligpolitikk en sentral rolle. Boligpolitikken er et viktig instrument for å motvirke ekskludering, og har en dualfunksjon i forhold til bekjempelse av fattigdom og marginalisering gjennom etablering i eiermarkedet og tilrettelegging for høyest mulig arbeidsdeltagelse. En vellykket boligpolitikk er i seg selv et viktig instrument mot fattigdom ved at den hindrer at lavinntektsgrupper blir innelåst i leiemarkedet, samtidig som den er en viktig del av en arbeidsmarkedsintegrasjonspolitik (som er det viktigste middelet mot fattigdom).

1.1 Problemstillinger

Boligen er viktig for alle unge som skal legge grunnlaget for et selvstendig liv gjennom utflytting fra foreldrehjemmet. Boligsituasjonen påvirker i stor grad livssituasjonen for øvrig.

Dersom bosituasjonen ikke fungerer tilfredsstillende kan dette påvirke andre arenaer i dagliglivet, for eksempel utdanning, jobb og fritid. Boligsituasjonens påvirkning på dagliglivet har blant annet kommet fram i tidligere studier av ungdom og boligetablering (Ruud 2000, 2001). Dette uttrykkes også klart i St. Meld nr. 23 (2003-2004) Om boligpolitikken:

Et godt sted å bo er en viktig forutsetning for integrering og deltakelse i samfunnet. Bolig utgjør sammen med arbeid og helse de tre grunnleggende elementer i velferdssamfunnet. En god bolig er grunnlaget for en anstendig menneskelig tilværelse, og vil ofte være avgjørende for innbyggernes helse og deltakelse i arbeidslivet ”(s.6).

Hvilke arenaer som er viktig, vil variere innad i vår målgruppe. En gruppe av ungdommer er mindre mobile og vil i større grad tilbringe mer tid i løpet av dagen i hjemme. Derfor vil både *lokalisering* og *fysiske egenskaper* ved hjemmet ha stor betydning. For eksempel vil plassering i forhold til servicetilbud og transport være viktig for daglige gjøremål og mobilitet. Grad av forurensning i området vil være avgjørende boligvalg relatert til helseplager. For en annen gruppe av ungdommer vil lokalisering i relasjon til arbeid og fritidstilbud ha stor betydning for å slippe lang og slitsom reisevei. Ofte vil det innebære at de etterspør sentrale og dyrere boliger, noe som er vanskelig fordi betalingsevnen er svak eller varierende. For andre igjen vil lokalisering i nærheten av pulserende byliv være viktig for følelsen av å høre til og som kompenserer for sosial ensomhet. Det stilles også krav til god funksjonalitet i boligen.

Et annet aspekt som gjelder dem alle, er betydningen av boligens *disposisjonsform*, noe som har implikasjoner på stabilt boforhold, forutsigbarhet i forhold til økonomi, sosialt nettverk og arbeidssituasjon

Dette prosjektet ser på unge med nedsatt funksjonsevne eller kronisk sykdom med fokus på boligens betydning for deres livssituasjon og identitet. Vi har valgt en todelt tilnærming i undersøkelsen:

1. *Problemstillinger knyttet til begrepsdiskusjon*

For det første undersøker vi formuleringer i offentlige policydokumenter for å se hvilket perspektiv dokumentene presenterer og dermed indirekte hva som er gyldig politiske problemstillinger i debatten.

- Hva er rådende oppfatninger av boligens betydning i den offentlige diskursen?
- I hvilke grad er det lagt vekt på "hjem-perspektivet" i boligpolitikken?
- Er det gjort relevant for spesifikke grupper?

Her vil vi undersøke i hvilken grad boligen betraktes som en vare som skal anskaffes i et marked, og om det er problemer knyttet til finansiering og betalingsevne. Eller har boligen også en bruksverdi som et sted å være, som et holdepunkt i hverdagen, et hjem? Et sted der vi kan trekke oss tilbake, åpne opp for dem en ønsker? Boligens betydning blir en annen i "hjem-perspektivet" enn i "vare-perspektivet". Hva handler boligpolitikken om? Kan det være at "hjemperspektivet" i større grad slår gjennom i boliggiøringen av omsorgspolitikken eller i politikk rettet mot utviklingshemmede ungdommer?

2. *Problemstillinger knyttet til erfaringer fra målgruppen*

For det andre undersøker vi empirisk hva ungdom selv erfarer som handler om det å flytte hjemmefra, skaffe seg egen bolig og hva boligen betyr for livssituasjonen. Sentrale spørsmål er:

- Hvilke boligpreferanser har denne gruppen ungdom? Hva tenker de om framtida?
- Hvilken betydning har deres boligsituasjon for integrering i arbeidsliv og fritid, og for relasjonen til venner og familie?
- Hva betyr boligen for egen identitet? Dette kan for eksempel knyttes til hvor boligen er lokalisert, eller egenskaper eller standarden på boligen. Det kan også knyttes til opplevelse av stabilitet og trygghet.

Sentralt blir også å se på hvordan de har tenkt å komme fra nå-situasjonen til en framtidig situasjon. Og hva som er deres erfaring

på boligmarkedet – ser de lyst på å skaffe seg bolig, har de kunnskaper om markedet og om ulike støtteordninger?

1.2 Målgruppen som vanskeligstilt på boligmarkedet?

Fordi unge funksjonshemmede tilhører en gruppe som ofte har lavere yrkesdeltaking og dårligere økonomi enn andre grupper, medfører dette at mange har problemer på boligmarkedet, enten ved å kjøpe eller leie bolig. De politiske virkemidlene i form av bostøtte, lån fra Husbanken og kommunale utleie-boliger er viktige bidragsordninger for å hjelpe denne gruppen unge inn på boligmarkedet. For unge funksjonshemmede er det like viktig som for funksjonsfriske unge å få muligheten til å flytte i egen bolig som en overgang til voksentilværelsen, og med det få større frihet til å styre eget liv (UF 2010: 3, 5). Unge, og spesielt de med nedsatt funksjonsevne eller kroniske sykdommer er en spesielt sårbar gruppe på boligmarkedet. Å ha et tilfredsstillende sted å bo og retten til å bo i egen bolig, eid eller leid, for personer over 18 år og som har et ønske om å flytte fra foreldrehjemmet er, ifølge Unge funksjonshemmede (UF), en rett på linje med retten til mat, utdanning og medisinsk behandling.

Personer med nedsatt funksjonsevne eller kroniske sykdommer er en sammensatt gruppe (UF 2010: 3, 9 16). Deler av gruppen har jobb, men kan lett marginaliseres i arbeidsmarkedet. Imidlertid har de ofte varierende og kanskje også sviktende inntekter, og som igjen reduserer deres muligheter til å skaffe seg en ønsket bolig (Bustadspolitisk notat 2010). Andre grupper har falt ut av arbeidsmarkedet eller er på ordninger for å avklare arbeidskapasitet (arbeidsavklaringspenger)¹. Noen er avhengig av boliger med spesielle funksjonskrav på grunn av helsesituasjonen, eller kan være avhengig av ulike former for bistand fra hjelpeapparatet, enten det er i form av hjelp til daglige gjøremål eller økonomisk tilrettelegging.

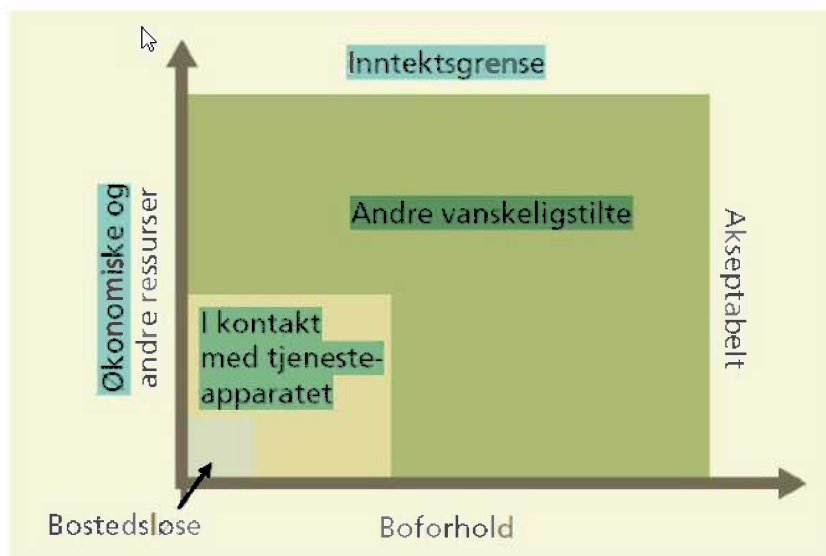
Et sentralt spørsmål er i hvilken grad vi kan kategorisere målgruppen som vanskeligstilt på boligmarkedet. I det kommunale

¹ Arbeidsavklaringspenger dekker de gamle ordningene som attføring, rehabiliteringspenger og uføretrygd som ikke er endelig.

boligsosiale arbeidet blir følgende vanskeligstilte grupper trukket fra som målgrupper: eldre, uføre, økonomisk vanskeligstilte, psykisk- og fysisk utviklingshemmede, rusbrukere, psykiatriske pasienter og flyktninger (Sørvoll 2011:288). Dette er kategorier som er inndelt etter kjennetegn ved brukeren. Unntaket er kategoriseringen av bostedsløse der boligsituasjonene er grunnlaget for kategoriseringen.

De enkelte medlemmene av en gruppe kan imidlertid gå inn eller ut av denne posisjonen. En person kan for eksempel gå fra posisjonen/gruppen psykiatrisk pasient til frisk eller fra rusbruker til psykiatrisk pasient. I den løse grupperingen som vi søker å beskrive finner vi unge med nedsatt funksjonsevne og/eller kronisk syke. De fleste av vår gruppering vil ikke ha behov for en tilrettelagt bolig, verken tjenester eller fysiske tiltak. Men noen vil trenge boliger med bestemte egenskaper. Bare et fåtall vil trenge spesielt tilrettede boliger (spesialboliger). Ut fra kategoriseringen av vanskeligstilte, vil mange i vår løse gruppering ikke falle inn under de vanskeligstilte som registreres.

Figur 1.1 Hvem er vanskeligstilt på boligmarkedet?

Kilde: Husbankens veileder for boligsosiale handlingsplaner. Figuren er utarbeidet av SINTEF Byggforsk

Figuren er hentet fra Riksrevisjonenes undersøkelse av tilbudet til de vanskeligstilte på boligmarkedet (Dokument nr 3:8 (2007-2008), og er en god illustrasjon av situasjonen. De vanskeligstilte er her delt inn i tre grupperinger, de bostedsløse, de som er i kontakt med hjelpeapparatet og andre vanskeligstilte basert på boforhold og ressurser. Revisjonen peker på at en ikke bare kan se på boforhold eller ressurser alene. Personer som har de dårligste boforholdene, kan tilhøre alle grupper, avhengig av hvilke ressurser de har ellers. Tilsvarende kan personer med svært små ressurser også tilhøre alle gruppene, avhengig av hvilke boforhold de har (ibid:29).

Vår løse gruppering befinner seg rundt omkring i feltet for ”andre vanskeligstilte”. Det gruppen har behov for er en bolig som er billig nok og som har gode nok kvaliteter til at de kan leve et ønsket liv. Men hvordan skal dette skje? Dersom vi knytter oss til offentlig politikk, går veien ut av lavinntekt og fattigdom gjennom økt tilknytning til arbeidsmarkedet (NOU 2011:15:45). Mange i vår ”gruppe” vil ha en viss relasjon til arbeidsmarkedet, men disse relasjonen vil for mange være ustabile og usikre på grunn av helsetilstand. Dette påvirker også prosessen med å skaffe seg bolig.

Vi har fremhevet at det viktigste kjennetegnet ved gruppen er at de kan være marginale i forhold til arbeidsmarkedet og derfor også i boligmarkedet. Det er derfor ikke gitt at de faller innefor kategorien vanskeligstilte på boligmarkedet: ”Personer som ikke har mulighet til å skaffe seg og/eller opprettholde en tilfredsstillende bosituasjon på egen hånd” (NOU 2011:15:39). Det vil avhenge av hva en legger i en tilfredsstillende bosituasjon. Her må en diskutere ikke bare pris, men ulike kvaliteter som størrelse, beliggenhet og teknisk tilstand.

Det som antagelig er mest samlende for vår løse gruppering, er at de er relativt *fattige*. Deres marginale situasjon på arbeidsmarkedet fører til mindre evne til å etterspørre ulike goder i markedet. Og boliger er slik sett et vesentlig og kostbart gode.

1.3 Kommunal boligpolitikk relatert til målgruppen

Fram til starten av 90-tallet var norske kommuner i hovedsak opptatt av den allmenne boligforsyning, med framskaffing av

tomter og tilrettelegging for nybygging. Mange kommuner ervervet store arealer og det ble etablert kommunale eiendomsselskaper som sto for oppkjøp og utviklingen av områdene. Ved boligkrakket mot slutten av 1980-tallet stoppet utbyggingen opp og mange kommuner pådro seg store tap gjennom tomteselskapene (Myrvold m f 2002:21). Kommunene tok ikke igjen opp denne aktiviteten. I følge Nordahl (Nordahl 2006) bidro dereguleringen av kredittmarkedet til økt interesse og aktivitet hos private investorer innen eiendomsutvikling. Den kommunale aktiviteten var lav. Mot slutten av 90-tallet fikk en et skifte mot en mer selektiv boligpolitikk særlig rettet mot lavinntektsgruppene.

1.3.1 Den boligsosiale vendingen

Utgangspunktet for dagens boligsosiale politikk ligger i St.meld nr. 49 (1997-98) Om boligetablering for unge og vanskeligstilte.

Meldingen tar for seg boligetableringssituasjonene for de som har lav inntekt. Spesielt gjennomgår den situasjonene for unge vanskeligstilte med svak og usikker tilknytning til arbeidsmarkedet eller med trygd som hovedinntektskilde, enslige forsørgere, studenter og innvandrere. Meldingen peker på at i gruppen med permanent lave inntekter finnes mange enslige forsørgere, funksjonshemmede, innvandrere og flyktninger som kan ha problemer med å etablere seg på boligmarkedet. For å gi disse et bedre tilbud, ønsket Regjeringen Bondevik å utvikle lokale boligsosiale handlingsplaner for å planlegge og å koordinere ulike parter arbeid rettet mot de vanskeligstilte gruppene. Her understrekes kommunene rolle: De har både ansvaret for vanskeligstilte på boligmarkedet, og de har ansvar og myndighet etter plan og bygningsloven og sitter slik med nøkkelen for å kunne tilrettelegge gode boligtilbud for unge og vanskeligstilte. Regjeringen ønsket at kommunene skulle legge helhetlige planer både for å tilrettelegge av boligbygging og med et spesielt ansvar for de vanskeligstilte. Regjeringen ville på sin side følge opp de lokale handlingsplanene ved å stille til rådighet virkemidler for boligetablering som etableringslån, kjøpslån oppføringslån og boligtilskudd fra Husbanken (St meld nr 49, 1997-98:65). En la videre vekt på at lokale forhold og utviklingstrekk vil variere og denne variasjonene må prege gjennomføringen av boligtiltakene (ibid:44). Det ble lagt vekt på at kommunene skaffet seg

informasjon og analyserte boligbehovene som skulle dekkes. Videre peker en på at kommunale handlingsplaner for vanskeligstilte på boligmarkedet kommer i tillegg til andre planer og handlingsplaner og at det er viktig å se på hvordan planen legges inn i det kommunale plansystemet og forankre tiltaksdelen i økonomiplanen.

Som vi har nevnt kom dette fokuset i en periode der kommunene i mindre grad fokuserte på tilrettelegging av allmenn boligbygging. Sørvoll karakteriserer dette skifte som ”den boligsosiale vendingen”. Den allmenne politikken hadde skåret ned på de statlige boligsubsidiene og avskaffet rentesubsidier på Husbankens generelle oppfølgingslån. Subsidier og reguleringer ble sett som unødvendige. Ut fra etterkrigstidene kraftige velferdsøking ville de fleste kunne løse sitt boligbehov gjennom markedet (Sørvoll 2011:285). Men selv om ungdom flest klarte å etablere seg i boligmarkedet, var det personer i gitte situasjoner som slet: Unge med en svak og usikker tilknytning til arbeidsmarkedet.

Vår målgruppe for dette prosjektet er ungdom som (se over) til en viss grad faller inn i kategorien vanskeligstilte – spesielt unge med nedsatt funksjonsevne eller kronisk sykdom. Dette er en lite homogen gruppe. Deler av gruppen deltar i arbeidsmarkedet, men kan lett marginaliseres. Deres problem er varierende og evt. sviktende inntekter som kan redusere deres muligheter til å skaffe seg en ønsket eller høvelig bolig. I målgruppen kan det inngå ulike situasjoner, som kreftpasienter, ulike grupper av allergikere, unge med psykiske plager, fysisk funksjonshemmede og lignende. Umiddelbart skulle en tro at vår målgruppe ble svært sentral for kommunenes politikk under den ”boligsosiale vendingen”. Men dokumentasjon og utspill fra FFO ungdom tyder ikke på at de føler seg sett og imøtekommet (Bustadpolitisk notat 2010).

1.4 De boligøkonomiske virkemidlene

Startlånet

Startlånet skal bidra til at personer som ikke får lån i private banker, kan få hjelp til å kjøpe seg en bolig. Tilskuddet til etablering har samme formål. Bostøtten skal evt supplere disse

virkemidlene slik at husholdningen vil være i stand til å dekke de årlige utgiftene og bli boende i boligen.

Hoveddelen av det behovsprøvde Startlånet videreformidles fra Husbanken gjennom kommunene til låntakeren. Vurderingen om å innvilge lån og lånets størrelse, er opp til kommunen. Startlånet gis vanligvis som et topplån. Boligen er grunnfinansiert fra Husbankens (grunnlån) eller fra private banker. Men det er også mulig å fullfinansiere boligen med Startlån alene eller med Startlån og boligtilskudd.

Lånets størrelse vil også avhenge av betalingsevne. Lånesøker må kunne klare å betjene løpende bo- og livsoppholdsutgifter over tid. Det framgår av husbankens veileder at en her bør legge SIFO-satser for livsopphold til grunn (HB 7.C.17). Det er imidlertid ikke et krav for å gi Startlånet at en må ha fast inntekt. (Barlindhaug og Astrup 2008:25).

Boligtilskudd til etablering

Dette tilskuddet kan brukes til etablering i både brukte og nye boliger, samt til tilpasning av boliger (for f.eks funksjonshemmede og eldre.) Boligtilskuddet kan utgjøre en viktig del av toppfinansieringen av et prosjekt. Dette boligtilskuddet er sterkt behovsprøvd. Kommunene skal prioritere personer eller husstander med varig lav inntekt og som ikke er i stand til å betjene et fullt lån. Tilskuddet vil kunne utgjøre toppfinansieringen av hele boligfinansieringen (HB 8.F.6).

Bostøtten

Bostøtten skal sikre husstander med lav inntekt og høye boutgifter en hensiktsmessig bolig. Studenter eller de som er i en situasjon der de ville være berettiget til studielån, kan ikke få bostøtte. Det er to ulike krav til boligen: funksjonskrav og arealkrav. Funksjonskravene innebærer at boligens skal ha kjøkken(krok), bad, soverom, oppholdsrom og egen inngang. Den må være 40 kvm eller større. Det er også grenser for hvor høye boutgifter som kan legges til grunn for beregningen. For Oslo er satsen 81 000 kr pr år

for en enslig, det vil si 6 750 kr pr mnd. Satsene er noe lavere for de øvrige store byene (HB 9.B.12, Juli 2010)².

1.5 Ungdom som spesifikk gruppe

Før det settes søkelys på boligetablering og boligens betydning for vår målgruppe er det viktig å avklare hva som legges i begrepet unge eller ungdom satt inn i en kontekst om boligetablering.

Etablering i flere faser

Det er viktig å nyansere ungdomsgruppen både i forhold til alder og livssituasjon. Det er stor forskjell på ungdom i begynnelsen av eller rundt 20-årene og ungdom rundt 30 år. (Begrepet ungdom strekker seg i dag lengre i forhold til alder enn tidligere, blant annet pga senere etablering). Den første gruppen er i en fase der utflytting fra foreldrehjemmet skjer for første gang. Etablering i egen bolig utenfor hjemmet skjer gjerne over lang tid, med flyttinger inn og ut hjemmefra, og i foreløpige bosituasjoner. Den andre gruppen har etter hvert fått utdanning og jobb, og er i en etableringsfase på mer permanent basis, for eksempel ved første boligkjøp. Disse to gruppene har til dels ulike behov og preferanser. Boligetablering er altså en fase som henger sammen med overganger i forhold til frigjøring fra foreldrehjemmet, utdanning, jobb og familieetablering. Tidspunktet for når man flytter hjemmefra henger for eksempel sammen med starten av et utdanningsløp eller yrkeskarriere, og det første boligkjøpet er ofte nært knyttet til etablering av parforhold og familie (Sandlie 2008:23)

Sandlie har problematisert de unges etableringsmønster ut fra tre handlingssituasjoner på boligmarkedet. For det første antas det at de unges ønsker, oppfatninger og muligheter vil variere gjennom livsløpet, for det andre vil de politiske rammevilkårene påvirke de unges handlingsbetingelser, og for det tredje er det mulig at de unges ønsker og oppfatninger omkring egen boligsituasjon er påvirket av mer generell verdiorientering (Sandlie 2008:20).

² [http://regelverk.husbanken.no/regelvrk/hb-nr.nsf/D2570CDFE5375F8AC125767E004A1FD6/\\$FILE/9b12.pdf](http://regelverk.husbanken.no/regelvrk/hb-nr.nsf/D2570CDFE5375F8AC125767E004A1FD6/$FILE/9b12.pdf)

Boformer – unges preferanser knyttet til livsstil

Ungdommens eksistens preges av en foreløpig tilstand, en overgangsfase, og dette preger gjerne samfunnets ideer om de unges boligbehov og boligpreferanser (SOU 2007:14: 85). Fra Sverige hevdes det at boligforskningen i liten grad har vært rettet spesielt mot ungdom, fordi man har gått ut fra at ungdom har etterspurt spesielle boligtyper som små leiligheter, kollektive løsninger, studenthybler etc. Begrunnelsen har vært at ungdom antas å ha begrensede økonomiske forutsetninger (ibid.:86).

I tillegg til økonomiske forutsetninger er ungdommens livsstil relevant å trekke inn som forklaring på unges boligpreferanser, der vi vet at ungdom gjerne bor på en annen måte enn det man gjør senere i livet. Ungdommens livsstil er nært knyttet til forming av egen identitet:

Gemensamt för alla unga är att de i ”arbetet” med att gå från barndom till vuxenhet är tvingade att utforma och ompröva identitet och att de i detta arbete med att lämna familjen är beroende av varandra. (Sernhede 1996:142, gjengitt i SOU 2007:14, 85).

Ungdom er heller ikke en homogen gruppe som representerer en kultur, men mange:

Unga tillhör en social kategori med vissa gemensamma livsvillkor samtidigt som denna kategori, liksom samhället i övrigt, är differentierad av klass, kön, geografi och etnisk tillhörighet. Samhälleliga motsättningar och konflikter skär in i, skiktar och ställer olika grupper av unga mot varandra, vilket innebär att vi inte kan tala om en ungdomskultur (ibid).

Ungdom som spesifikk gruppe – strukturelle forhold

I Norge skjer de unges boligetablering i et eierdominert samfunn. Dette gjør ungdom i etableringsfasen ekstra sårbare, både i forhold til tilgang på bolig og hvordan man vil bo. For de fleste unge er leiemarkedet det mest aktuelle. Det er altså de strukturelle forholdene kombinert med ungdommens livsstil som ofte gjør denne gruppen ekstra sårbare i forhold til boligsituasjonen.

I norsk boligpolitikk har ungdom hatt en spesiell status, der fokuset har vært rettet mot hva boligmarkedet har kunnet tilby i

forhold til gruppens økonomiske evner. De unges boformer bør åpne for en egen politikk for ”en annen måte å bo på”, der det bør legges mer til rette for nettopp denne ustabile fasen.

2 Metode og gjennomføring

Vi har i det foregående kapittelet redegjort for to ulike typer av problemstillinger som krever ulike metodiske tilnærminger:

For det første ønsker vi å undersøke hva som er rådende oppfatninger av boligens betydning i den offentlige diskursen, ved å se på formuleringer i offentlige policydokumenter

For det andre vil vi undersøke hva ungdom selv erfarer. Det handler om det å flytte hjemmefra, skaffe seg egen bolig og hva boligen betyr for livssituasjonen.

2.1 Datakilder og utvalg

2.1.1 Studiet av policydokumenter

For få et bilde av rådende oppfatninger av boligens betydning har vi tatt utgangspunkt i policydokumenter fra 1990-årene og fram til i dag. Stortingsmeldinger som er gjennomgått er nr 34 (1988-89) *"Boligpolitikk for 90-årene"*, og nr 23 (2003-2004) *"Om boligpolitikken"*. Videre har vi gjennomgått den første utredningen for perioden som kom i 2002 (NOU 2002:22) *"Boligmarkedene og boligpolitikken"* og den siste fra 2011 (NOU 2011:15) *"Rom for alle"*.

Vi har vært spesielt ute etter å se i hvilke sammenhenger bolig som begrep inngår og hvilke formuleringer som brukes relatert til for eksempel fysiske egenskaper ved boligen, i sammenheng med tilhørighet, trygghet og velvære (boligen som hjem), bolig knyttet til bestemte grupper, bolig knyttet til økonomi og offentlige subsidier eller relatert til bolig som investeringsobjekt.

I tillegg har vi gjennomgått Stortingsmelding nr 49 (1997-1998) ”*Om boligetablering for unge og vanskeligstilte*”, der vi ser hvordan vår målgruppe relateres til den kommunale boligpolitikken.

2.1.2 Intervjuundersøkelse

For å belyse ungdommens forståelse av bolig som gjenstand og sted, har vi intervjuet et utvalg ungdom i målgruppen. Vi ønsket i utgangspunktet å intervju en gruppe ungdommer som er i en etableringssituasjon, som er på vei mot egen bolig, og en gruppe som er etablert. Poenget med utvalget måtte være at vi fikk et så bredt bilde som mulig.

Videre ønsket vi at disse personene skulle velges fra større steder der det både er et arbeidsmarked og et press på boligmarkedet. Vi valgte derfor å konsentrere oss om tre ulike regioner, Oslo, Bergen og Stavanger, alle med omland.

Vi antok at etableringsproblemstillingene ville variere med deres alder. For å få tak i problemstillingene til både de som er tidlig i en prosess og de som er etablert/har vært i etableringssituasjonen i en tid, ønsket vi å gjøre et utvalg av ”unge” ungdommer 20-23 år og et utvalg av ”eldre” ungdommer 28-30 år. Vi tenkte i utgangspunktet å velge 12 informanter.

For å finne fram til hvilke informanter vi skulle velge, startet vi med et møte i organsiasjonen Unge funksjonshemmede. Vi diskuterte med dem både hvilke grupper av ungdom vi burde velge og om videre framgangsmåte. Vi tok utgangspunkt i en rekke diagnosegrupper/medlemsorganisasjoner som ble vurdert som relevante, som ved sin helsesituasjon kunne gjøre dem sårbare i arbeidsmarkedet og dermed i boligmarkedet, eller som også evt stilte spesielle krav til boligen. Men det mest sentrale for utvalget var å belyse hva det betyr å få sin egen bolig, sitt eget hjem.

Videre syntes vi det var fornuftig å intervju noen som ikke har en synlig funksjonshemming. I denne kategorien finner vi lungesyke, allergikere, kreftrammede og ungdom med immunforsvarssvikt, og ungdom som har sosial angst. Vi valgte derfor å ta kontakt med Norsk Asma og Allergiforbund og Ungdomsgruppen i kreftforeningen, samt Mental Helse ungdom. Alle tre organisasjonene ønsket å delta.

I utgangspunktet var dette grupper vi ikke viste så mye om i relasjon til våre problemstillinger. Har de senskader eller kommer de i situasjoner som er spesielt utfordrende i forhold til å skaffe seg egen bolig, eller fører eventuelle senskader til spesielle krav til boligens standard eller kvaliteter? Er det noen grupper der vi tror at et eget hjem betyr mye fordi de for eksempel har sosial angst eller problemer med å nytte seg av det offentlige rom?

Vi fant da ut at det enkleste var å ta kontakt med de aktuelle ungdomsgruppens hovedorganisasjon, som igjen sendte ut informasjon om prosjektet til sine medlemmer på vegne av oss med forespørsel om noen ønsket å delta i undersøkelsen. Interesserte meldte seg direkte til oss.

Mental Helse har en egen ungdomsorganisasjon *Mental Helse Ungdom* med 22 lokallag og ca 900 medlemmer. Denne organisasjonen valgte å sende invitasjonen til å delta i undersøkelsen ut gjennom et elektronisk nyhetsbrev. Vi fikk raskt sju henvendelser, to fra interesserte mottakere i hjelpeapparatet som selv ikke var i målgruppen og fra åtte personer som selv hørte til målgruppen. Vi har intervjuet fem i målgruppen, samt kontaktet de to som arbeidet i hjelpeapparatet.

Kreftforeningen har en ungdomsgruppe, *Ungdomsgruppen i Kreftforeningen*. Informasjonsbrev ble lagt ut på kreftforeningens nettside og på Facebook. Denne gruppen har ni aktive fylkesgrupper med til sammen ca 1600 medlemmer. Her var ikke responsen overveldende og vi besluttet å ta kontakt med lederne i fylkesgruppene. Vi fikk da kontakt med fire som var aktive Kreftforeningen ungdomsgruppe og har intervjuet disse.

Vi sendte også en henvendelse til *Norges Astma og Allergiforbunds ungdom (NAAFU)*. Organisasjonen består av ca 2.630 medlemmer i alderen 15-36 år som defineres inn i NAAFU. Vi ønsket å komme i kontakt med ”miljøhemmede”. Dette er personer med astma, allergi eller annen overfølsomhet som reagerer så kraftig på stoffer eller forbindelser i miljøet at deres bevegelsesfrihet er begrenset. Dette kunne være personer som reagerer sterkt på parfymerte produkter, på pelsdyr, muggsopp i bygninger eller andre forhold.

Vi intervjuet en person. Dette intervjuet fortalte oss at svært mange av deres medlemmer var allergiske mot forhold som lot seg medisineres. Medlemmene var i hovedsak velmedisinerte og hadde

få problemer i hverdagslivet. Vi besluttet derfor å ta kontakt med *FELO, foreningen for el-overfølsomme*. De sendte ut informasjon til sine medlemmer og vi har intervjuet to personer med el-overfølsomhet.

I tillegg valgte vi også å ta kontakt med *Norske Revmatikerforbund*. Dette forbundet organiserer personer med ulike sykdommer, som psoriasis, fibromyalgi og revmatisme. De organiserer også personer med barneleddgikt. Dette er en kronisk revmatisk leddsykdom der symptomene starter før fylte 16 år. Hvordan denne sykdommen arter seg, er forskjellig, og medfører ulik grad av smerter og stivhet i leddene. Noen vokser sykdommen av seg, men ikke alle. Vi har intervjuet en barnerevmatiker.

Samlet sett har vi intervjuet 13 ungdommer i målgruppen. Av disse bor åtte personer i Oslo området og fem personer i Stavanger eller Bergens området. Ser vi på hvordan de fordeler seg på alder og diagnosegrupper er bildet følgende:

Figur 2.1 *Oversikt over informantene*

	Yngre ungdom	Eldre ungdom	Sum
Mental Helse	3	2	5
Kreft		4	4
Allergi, inkl el-overfølsom		3	3
Revmatisme		1	1
Tilsammen	3	10	13

Vi fikk flere ”eldre” ungdommer og færre ”yngre” ungdommer enn hva vi hadde planlagt. Det synes som at Mental helses ungdom har mange medlemmer i ulike aldre. Det er ikke sikkert at det er mange unge ”kreftoverlevende”. Dette vet vi ikke. Men ut fra intervjuene med kreftrammede ungdom vet vi nå at mange er tappet for krefter etter at de er ferdige med kreftbehandlingen. Det kan være en grunn til at få unge har kontaktet oss.

Hvor mange intervjuer en trenger, er avhengig av hva en ønsker å finne. Det kan være at flere intervjuer hadde brakt inn andre momenter. Men vi opplevde etter hvert at mange av fortellingene gjentok seg, spesielt når det gjaldt hvordan sykdommen artet seg

og hvilke følger den fikk i forhold til arbeid og økonomi. Hva slags bolig de ønsket seg og hvilke krav de hadde til beliggenhet og kvaliteter ved boligen, varierer derimot. Hvert intervju tok mellom en og halvannen time.

Alle informantene mottok et brev der vi redegjorde for undersøkelsen og hvordan informasjonen fra dem ville bli behandlet. Her står det at intervjuene ville behandles konfidensielt og anonymisert, og at de når som helst har rett til å treke seg fra undersøkelsen. Dette gjentok vi også i innledningen til hvert intervju. Flere ungdommer svarte umiddelbart at det ikke for dem var nødvendig med anonymitet: De kom for å fortelle sin historie slik at deres erfaringer fikk en stemme. Noen av dem var også fortrolige med å stå fram som representant for sin (interesse) organisasjon.

2.2 Hvem er ungdommen i undersøkelsen?

Som metodekapittelet viser, har vi intervjuet 13 ungdommer og der 10 av dem var ”voksen” ungdom rundt 30 år. Vi hadde i utgangspunktet forventet at de ”unge” ville fortelle om veien ut av foreldrehjemmet og de ”eldre” unge ville fortelle om boligan-skaftelsesprosessen, om veien til egen bolig. Det vi finner er at de fleste fremdeles bor hjemme hos mor eller far. Det er kun tre som eier egen bolig, en som leier bolig og en som bor hos kjæresten i en kommunal leiebolig. *De øvrige åtte bor hjemme hos mor eller far.*

Flyttekarrierer

Det vi finner er ulike flyttekarrierer der de unge flytter mellom foreldrehjem, studentboliger og bokollektiver, sykehus og behandling og midlertidig hjem til foreldrene igjen. Noen har hatt egen bolig, der de har flyttet ut, flyttet tilbake og bor midlertidig hos mor og far. Grunnene er ulike, men det handler mye om deres sykdomskarriere som både gjør dem fattige, som fører til at de har redusert energi og handlingskapasitet og til behov for hjelp og omsorg.

Av de som har hatt kreft, var tre av fire etablert med egen bolig før de ble syke. To av våre informanter var studenter da de ble syke og flyttet hjem under/etter sykdomsperioden. En tredje var høyt

utdannet i jobb utenlands og måtte vende hjem for behandling og måtte da flytte inn hos foreldrene.

Ungdommene med psykiske problem, er i hovedsak yngre og har fått helseproblemer tidlig i livet. Flere har slitt siden tenårene. Men de har flyttet hjemmefra, til studentbolig eller bolig som de delte med andre. En er etablert i egen bolig, men de øvrige bor nå hjemme. Som for de kreftsyke, er dette en midlertidig situasjon.

Ungdommene som sliter med revmatisme, allergi og el-overfølsomhet, er også delvis tilbakeflyttere. To bor for tiden hjemme, men er godt voksne og ser etter noe for seg selv.

Grunnen til tilbakeflytting er forskjellige, men i mange tilfeller handler det om både økonomiske problemer som følge av sykdom og sykdomsperioder der de i perioder har hatt behov for familienes støtte og bistand.

Økonomi og muligheter

Alle våre ungdommer bor i boligmarkeder der leieprisen er relativt høye og inngangen i selveiermarkedet er vanskelig pga de høye boligprisene. Ser vi på ungdommene og deres inntektsgrunnlag, er det bare tre av 13 som er i jobb. To er uføretrygdet og de øvrige åtte lever for tiden av arbeidsavklaringspenger.

Disse deler seg i ulike grupper/situasjoner:

- To av dem er ferdig utdannet og er ute av arbeidslivet pga sykdom og følgeskader.
- En står uten utdanning, men har vært i jobb tidligere og er igjen på vei ut i arbeidslivet.
- De fem øvrige er eller prøver å bli studenter og håper å kunne komme ut i en jobb senere. Flere av dem er egentlig bare i startgropen.

Vi har dermed med ulike overgangssituasjoner å gjøre og der bedre helse og fungeringsevne er nøkkelen til en bedre økonomi. Selv om mange av de unge er optimistisk mht egen framtid, er det vel slik at noen ikke vil lykkes og gå fra arbeidsavklaringspenger til uføretrygd. Men uansett, alle skal bo, men deres forutsetninger for å være kunde i et marked vil avhenge dels av deres framtidige inntektsgrunnlag.

2.2.1 Portretter av ungdomsgruppene

Før å bli bedre kjent med hvem ungdommene i denne undersøkelsen er har vi konstruert noen portretter av ungdom som representerer forskjellige diagnosegrupper. Ulike livssituasjoner gir ulike implikasjoner for boligsituasjonen, både knyttet til økonomi, til preferanser og til egenskaper ved boligen. Portrettene er ikke beskrivelse av et utvalg enkeltpersoner men konstruksjoner som er basert på det informantene forteller om sine liv og som settes sammen til helhetlige fortellinger. På den måten kan vi gi bilder av denne ungdomsgruppens livssituasjon samtidig som vi ivaretar den enkelte informants anonymitet.

Ungdom med kreft

Denne historien handler om en ung kvinne som er rundt 30 år og har høyere utdanning innen tekniske fag. Før hun ble syk hadde hun fått jobb i byggebransjen, og bodde i egen leilighet som hun leide privat og som var skaffet gjennom venner. Men etter kort tid i jobben ble hun syk og fikk en alvorlig kreftdiagnose, 26 år gammel. Det ble umulig å fortsette jobben. Hun hadde ikke opparbeidet seg nok ytelser til å kunne fortsette å betale høy husleie og måtte derfor flytte tilbake til foreldrene. En lang og tøff behandlingstid fulgte. I mer enn et år tilbrakte hun mesteparten av tiden på sykehus, men innimellom sykehusopphold bodde hun hos foreldrene. Det har nå gått to år siden hun var ferdig med behandlingen. Men fortsatt bor hun hjemme hos foreldrene, og fortsatt er hun uten arbeid.

En av de største utfordringene er senskader etter den lange behandlingstiden, som medfører manglende kapasitet til å kunne jobbe eller til å kunne ta opp fag og bygge på utdannelsen. Skadene synes ikke utenpå, men hun blir fort sliten og orker lite. Det er en utfordring for henne at omgivelsene anser henne som frisk. Etter endt behandling var hun kvitt kreften, men hun merker at kroppen ikke fungerer. Dette betyr at hennes situasjon fortsatt vil være uavklart på ubestemt tid.

Å bo hjemme hos mor og far oppleves som problematisk. Ikke fordi de ikke stiller opp for henne, hun får all den omsorgen hun har behov for. Men hun er voksen og vil leve en voksentilværelse i sin egen bolig. Hun føler seg ikke selvstendig så lenge hun bor hjemme hos mor og far, men ser ikke for seg en snarlig løsning

med å få seg noe eget. Hun lever for tiden kun av minstesats med arbeidsavklaringspenger fra NAV som er 10 000 kroner pr måned. Hun fikk ikke Startlån i Husbanken fordi hun ikke har arbeidsinntekter. Pengene fra NAV strekker ikke langt og det blir vanskelig å spare. Dermed har hun vanskelig for å komme seg inn på boligmarkedet.

Ungdom med sosial angst

I dette portrettet møter vi en unge mann midt i 20 årene. Tidlig i ungdomsårene begynte han å utvikle sosial angst. Han var skoleflink, men holdt seg mye for selv og brukte skolefagene som en flukt fra det sosiale livet på skolen. Det ble mye mobbing, og det endte med at han ikke klarte å fullføre skolegangen. Etter hvert har han imidlertid fått fagbrev og skal nå forsøke seg i jobb på et verksted der han vil få oppfølging.

Med foreldrenes hjelp flyttet han for et par år siden hjemmefra. Han delte en stor leilighet med tre andre bekjente som de leide privat. Men etter hvert ble det vanskelig å dele bolig. Angsten forsterket seg og han fikk til slutt problemer med å møte de andre han bodde sammen med. I tillegg var det vanskelig å leve med de andres rot og rutiner. Selv må han ha orden rundt seg, og er avhengig av klare strukturer i hverdagen. Han orket etter hvert ikke å bruke kjøkkenet som han hadde felles med de andre, og isolerte seg til slutt inne på sitt eget rom. Det endte med at han måtte flytte tilbake til moren.

Nå vil han forsøke å flytte for seg selv, denne gangen alene. Hjemme hos familien er det også vanskelig å forholde seg til de andres hverdagsliv. Han trives best i sitt eget selskap. Med å bo alene vil han ha full kontroll over sitt eget hjem, både med å holde orden, med egne preferanser på innredning, og med daglige rutiner. Det er også viktig for ham å bo mest mulig sentralt, helst i sentrum. Fordi han ikke er særlig sosial, liker han å ha det pulserende bylivet rundt seg uten å måtte være sammen med andre. Bylivet kan betraktes på avstand, fra vinduet, eller være rundt han på vei til eller fra jobben eller butikken. Dessuten vil sentral beliggenhet kompensere for lange reiseveier daglig, noe som også er en utfordring for ham. Han er imidlertid spent på om han vil klare seg alene gitt hans sykdomsbilde.

Ungdom med el-overfølsomhet

En kvinne i slutten av 20-årene utviklet el-overfølsomhet etter at hun var utsatt for en ulykke i tenårene. De fysiske plagene har blitt verre med årene. Dagsformen er uforutsigbar, og noen dager får hun hodepine og blir ”varm” i hode, og kroppen blir fort utmattet. Hun har ennå ikke klart å fullføre studier som hun begynte på for flere år siden. Dette skyldes flere forhold. I tillegg til at hun blir fort sliten kan det å være tilstede på forelesninger være en utfordring. Forelesningsrommene er i seg selv ok, men det verste er når medstudentene sitter online med i-pad eller pc, i tillegg til at alle har mobiler. Dette har blitt betydelig mer utbredt de siste par årene og som medfører at hun ikke kan følge undervisningen slik hun ønsker. Det er i tillegg få egnede lesesaler fordi de aller fleste har trådløst nettverk.

Hun bor fremdeles hjemme hos foreldrene. Hjemme er rommet hennes isolert med spesialtilpassede matter. Foreldrene har også tilpasset stua med blant annet ekstra isolering mot naboen for å unngå at hun skal bli dårlig når hun er hjemme. Hun er avhengig av å bruke bil daglig. Buss og trikk er helt umulig på grunn av alle mobiltelefonene, og vil tappe henne for krefter dersom hun skal ha mulighet for noen timer med studier daglig. Etter en kveld på kino eller en dag i byen må hun legge seg.

Hun har lenge ønsket seg egen bolig, og er ikke fornøyd med å måtte bo sammen med foreldrene når hun snart er 30 år. Det begrenser besøk og sosialt liv, samtidig som hun er mer avhengig av at venner kommer hjem til henne enn omvendt fordi hun da har kontroll på omgivelsene. Men det kan bli vanskelig å finne noe som er egnet. Det må helst være betong fordi det isolerer mest, og boligen bør ikke ligge i nærheten av for eksempel mobilmaster. I tillegg må det være mulig å tilpasse boligen med spesiell isolering og soverommet bør ligge lengst unna naboens stue.

Ungdom med revmatisme

Det siste portrettet viser en mann på 26 år. I barndommen fikk han diagnosen barneleddgikt. Han har alltid vært fysisk aktiv, og med diagnosen ble det viktig å ha fokus på trening. Han fullførte utdanning innen IKT og fikk raskt jobb i et lite firma. Men sykdommen har etter hver medført mer smerter og han har også blitt noe bevegelsehemmet på grunn av forkalkninger i hoftene.

Den unge mannen bor fremdeles hjemme på gutterommet hos foreldrene. Han ville helst bodd for seg selv, men som så mange andre opplever han det vanskelig å finne noe egnet som han har råd til. Det er viktig å kjøpe selv. Det gir frihet, og han er opptatt av å vise at han vil klare seg selv. Hvor leiligheten ligger er ikke så viktig, og han er ikke avhengig av kort vei til jobb. Fordi han har problemer med å gå er han avhengig av bil, så han vil uansett måtte kjøre til jobben. Men den bør ikke ligge langt unna vennekretsen. Han er svært sosial og det er viktig at venner kan stikke oppom uten for lange avstander. Det er imidlertid viktig at leiligheten er funksjonell etter hans behov. Han er avhengig av eget soverom med stor seng. For ham er det uaktuelt med sovesofa på stua. Ingen av de ”kule” boligkonseptene for unge i etableringsfasen passer for ham, de arealeffektive leilighetene med hems og stige. Sykdommen medfører at kroppen er stiv når han våkner, og som gjør at han bruker lang tid hver morgen. Derfor må han ha gulvvarme på badet, i tillegg til godt isolert leilighet uten trekkfulle vinduer etc. I tillegg er han avhengig av garasje eller parkeringsplass i tilknytning til boligen. Han vil antakelig være avhengig av hjelp til rengjøring.

Selv om han holder sykdommen i sjakk så godt han kan blir han sakte men sikkert verre og har stadig plager som må behandles. Han er derfor usikker på hvor stor stillingsbrøk han kan klare etter hvert. Dette har implikasjoner på hvor stort boliglån han kan betjene i tillegg til hva han vil ha å leve av.

3 Politikk og begrepsdiskusjon

I dette kapitlet analyserer vi formuleringer og begreper om boligens betydning som anvendes i offentlige policydokumenter, for å se hvilke perspektiver som har vært og er rådende problemstillinger i politikken for vår målgruppe.

3.1 Boligens betydning i den offentlige diskursen

Boligpolitikken for 90-årene slik den presenteres i *Stortingsmelding nr. 34 (1988-89) Boligpolitikk for 90-årene*, tar utgangspunkt i de grunnleggende boligbehov, nemlig at ”alle skal kunne disponere en god bolig i et godt bomiljø”. Her beskrives *boligen som det stedet man hører til*, hvor man har personlig utfoldelse, trivsel og hvile, og et sted der man omgås med familie og venner. Dette samsvarer også med Husbankens mål fra opprettelsen i 1946 om ”å sikre en god boligstandard for hele befolkningen”(St.meld. nr. 34, 1988-89: 5).

I samme Stortingsmelding omtales også bolig og boligbehov for personer med funksjonsnedsettelse. Her skilles mellom to typer funksjonshemminger, nemlig forutsigbare og ikke forutsigbare funksjonshemminger, hvor unge mennesker kan sees å komme inn under den siste kategorien (St.meld.nr. 34, 1988-89: 118). Det legges vekt på at *gode boforhold er avgjørende for deltagelse og aktivitet i samfunns- og yrkeslivet*. Det er også avgjørende for hvorvidt personer med nedsatt funksjonsevne kan bo eller bli boende i egen bolig i stedet for å flytte på institusjon, da en ”særlig bokvalitet er tilgjengelighet” (St.meld. nr. 34, 1988-89: 5, 23, 58f).

Departementet (her: Kommunal- og arbeidsdepartementet) vil ikke definere hva som er en god bolig konkret. Oppfatningen av hva som ligger i dette er opp til den enkelte bruker. Men departementet har allikevel sett det nødvendig å stille minimumskrav til boliger og

bygg gjennom lover og forskrifter. Dette gjelder også for boliger som omfattes av økonomiske virkemidler som kan bidra til at en større del av boligmassen egner seg for mennesker med redusert funksjonsevne. Dette formuleres som at et godt bomiljø innebærer trygge og trafikksikre omgivelser og ”tilbud om offentlig og privat service i rimelig avstand fra hjemmet, tilgjengelig også for mennesker med redusert funksjonsevne” (St.meld. nr. 34, 1988-89: 59, 60).

Meldingen omtaler videre *den økonomiske evnen til å finansiere* ”etablering i mer hensiktsmessig bolig” og kommer dermed så vidt inn på de unge funksjonshemmede og deres ofte marginale mulighet for yrkesaktivitet, inntekt og sparing av egenkapital til bolig. Et viktig mål for boligpolitikken på dette området er å stille krav til rimelige finansieringsordninger for kommuner og andre som bygger boliger for mennesker med omsorgsbehov, selektive støtteordninger for beboere og god tilgang på service (hjemmehjelp, -sykepleie og lignende). Disse forslagene retter seg mot egnethet ved boligen, slik som bofellesskap og serviceboliger (St.meld.nr. 34, 1988-89: 118ff).

Stortingsmeldingen presiseres samtidig at det er viktig at brukeren ”*opplever boligen som et hjem*, og ikke en institusjon” (St.meld.nr. 34, 1988-89: 118ff). Det er i omtalen av institusjoner for eldre og funksjonshemmede at hjem anvendes. Begrepet *hjem* benyttes og sees i motsetning til institusjon og ved omtale av eldre mennesker som har behov for en form for pleie eller hjelp. Det er ikke beskrevet at unge mennesker har eller ønsker å etablere eget hjem.

Offentlige utredninger og rapporter utover 2000-tallet tar opp den tidligere målsettingen om at ”alle skal kunne disponere en god bolig i et godt bomiljø” og at ”alle skal kunne bo godt og trygt”, uavhengig av økonomiske, fysiske, helsemessige eller sosiale forutsetninger. En ”god bolig” ivaretar mange ulike kvaliteter både for den enkelte beboer og for samfunnet. Den enkeltes oppfattelse av hva som er prioriterte kvaliteter ved en bolig varierer, både i forhold til standard, størrelse og beliggenhet. Minimumskravene til den ”gode bolig” er imidlertid at den skal ”dekke beboerens behov for trygghet for liv og helse, personlig hygiene og hvile”. I *Stortingsmelding 23 (2003-2004) Om boligpolitikken* fokuseres Bolig – arbeid – helse som tre grunnleggende elementer i velferds-samfunnet og boligstandarden ansees som en viktig forutsetning

for integrering og deltagelse i samfunnet. Her innføres et nytt perspektiv, nemlig at *boligen sees i sammenheng med andre sentrale hverdagslivsarenaer*. I dokumentene fra 2000-tallet legges det også vekt på *integrering i bomiljøer*. Det er et mål at integrering av funksjonshemmede i vanlige bomiljøer kan finne sted ved at alle skal kunne tilbys en bolig tilpasset sitt funksjonsnivå (NOU 2002:2: 189f, 192, 196, St.meld. nr. 23, 2003-04: 6). Det slås videre fast at det er en boligpolitisk oppgave å bidra til investeringer i ”særskilt tilpassede boligløsninger, og å bidra til at det knyttes de nødvendige tjenester til disse” (NOU 2002:2: 194). I NOU 2011:15 *Rom for alle En sosial boligpolitikk for fremtiden*, legges det også vekt på økt bosetting av vanskeligstilte på boligmarkedet. En god bosituasjon har betydning for mulighetene personer med redusert funksjonsevne av forskjellig grad har for sosial inkludering og mulighet for en bedre helse og et verdig liv. Videre innebærer en god bosituasjon å ha en bolig som er tilpasset beboers behov og økonomi og at forholdet til boligen er forutsigbart og stabilt uten fare for å miste den. FN's Menneskerettighetserklæring stadfester da også dette i § 25, 1. ledd (NOU 2011:15: 23, 40).

Hovedmålet ved boligpolitikken er å oppnå velfungerende boligmarkeder. Dette skal oppnås ved å ”legge til rette for og stimulere til bygging av mer varierte boliger med gode kvaliteter enn hva som ellers ville ha vært realisert i et fritt boligmarked” (NOU 2002:2: 189). Dette kommer igjen ti år etter i NOU 2011:15 hvor det slås fast at det skal legges til rette for *velfungerende boligmarkeder, god kvalitet på boliger og boområder*. Ideelt sett innebærer dette å imøtekomme alles behov for bolig på en økonomisk effektiv, sosialt rettferdig og miljøvennlig måte. De *økonomiske virkemidlene* som husbanklån, boligtilskudd og bostøtte skal bidra til å sikre boliger til vanskeligstilte og øke antall miljøvennlige og universelt utformede boliger tilrettelagt for personer med nedsatt funksjonsevne. Gjennom Plan- og bygningsloven med forskrifter legger det offentlige føringer for boligkvaliteter, både fysiske og sosiale. Sentrale hensyn her er bl.a. infrastruktur og trafikale forhold, tilgjengelighet, boligtype, størrelse, planløsninger og kvalitet. (NOU 2011:15: 25, St.meld. nr 23, 2003-04: 6, 8, 59).

Som en følge av økt velferd ser man at valg av *bolig har blitt et synlig symbol for valg av identitet, kultur og et ønske om tilhørighet* (St.meld.nr. 23, 2003-04: 6). Boligen ansees også som grunnleggende viktig i et folkehelseperspektiv. Hjemmet og rammene rundt, er avgjørende

for unges mulighet til å fungere i skole og arbeidsliv. Det har også betydning for de unges identitet og sosiale tilhørighet. De tre grunnleggende elementene i vårt velferdssamfunn består av bolig, helse og arbeid. NOU 2011:15 slår fast at ”kvaliteten på boliger og bomiljø skal være god, også for vanskeligstilte”. Virkemidler for å oppnå dette er foreslått å være bostøtte som ”skal sikre husstander med lave inntekter og høye boutgifter en egnet bolig” eller Startlån som en ”låneordning for personer som har problemer med å skaffe egenkapital til å etablere seg på boligmarkedet” (NOU 2011:15: 23, 31, 47).

I de offentlige dokumentene ser man at begrepene *hjem* i motsetning til *bolig* sjelden er nærmere definert. Det er bolig, boligstandard og bomiljø som berøres mest. Begrepet *hjem* benyttes så vidt, og da ofte i motsetning til *institusjon* og ved omtale av eldre mennesker. Arbeidet har vært knyttet opp mot boligkvalitet og boligproduksjon samt gode boforhold som skal muliggjøre at eldre og personer med nedsatt funksjonsevne skal kunne bli boende i sin bolig (NOU 2001:2: 112). Her forutsettes at personene har en bolig, og i realiteten allerede har etablert et hjem. Det er ikke beskrevet at unge mennesker har eller ønsker en inngang til voksenlivet ved å etablere sitt eget hjem. Det synes altså som om begrepet bolig også benyttes i de (få) tilfellene hvor det i realiteten er tale om hjem, og at skillet mellom bolig og hjem ikke blir vektlagt i de offentlige utredningene og meldingene og at det er boligen i motsetning til det institusjonelle som vektlegges.

Ved å gå nærmere inn på disse to begrepene bolig og hjem, kan det som en forenkling trekkes et skille som går på en objektiv og en subjektiv forståelse. Bolig brukes gjerne i sammenheng med økonomi (verdi/salgsobjekt), som bytteobjekt, i sammenheng med estetisk verdi og også i sammenheng med planlegging og bruk. Synet på bolig kontra hjem kan dermed også sees ut fra ulike perspektiver, der bolig gjerne brukes i et ovenfraperspektiv eller et strukturperspektiv av arkitekter, politikere, byråkrater og planleggere i sammenheng med eiendomsutvikling og planlegging, mens hjem brukes nedenfra eller innenfra av oss som bor. Sagt på en annen måte er boligen noe som skapes av arkitekter, entreprenører og snekkere. Men de kan ikke skape et hjem. Et hjem blir det først når boligen tillegges subjektiv mening.

Perspektiver på hjem og hjemmets betydning for ungdom i vår målgruppe diskuteres nærmere i kapittel 4.

3.1.1 Boligen som investeringsobjekt

”Det å skaffe seg et hjem er for de fleste den aller viktigste investeringen de gjør”, heter det i et notat fra Nordlandsforskning (Anvik 2011: 10). Dette understrekes også i NOU 2011:15, der hjemmet sees som en vare eller et investeringsobjekt ved at ”I tillegg til å være et hjem er boligen også et formues- og investeringsobjekt” (NOU 2011:15: 25). De tre grunnleggende elementene i vårt velferdssamfunn består av bolig, helse og arbeid. NOU 2011:15 slår fast at ”kvaliteten på boliger og bomiljø skal være god, også for vanskeligstilte”. Virkemidler for å oppnå dette er foreslått å være bostøtte som ”skal sikre husstander med lave inntekter og høye boliggifter en egnet bolig” eller Startlån som en ”lånecoordinering for personer som har problemer med å skaffe egenkapital til å etablere seg på boligmarkedet” (NOU 2011:15: 23, 31, 47).

Hverdagslivet med utgangspunkt i bosituasjonen ansees å være det som regulerer folks aktiviteter samtidig som det er rammen for folks liv. Utdanning, arbeid og bolig inngår som viktige markører for den enkelte unge for å kunne posisjonere seg og etablere seg som voksen i samfunnet (Anvik 2011: 5, ff). Det har også betydning for de unges identitet og sosiale tilhørighet.

I hvilken grad har det å eie sin egen bolig betydning for livssituasjonen for denne gruppen? Veien inn til Eiermarkedet byr på flere problemer for unge med nedsatt funksjonsevne eller kronisk sykdom, blant annet ved at flere i denne gruppen ofte har en ”løsere” eller mer ustabil tilknytning til arbeidsmarkedet, noe som medfører at de generelt har lavere inntekt. I tillegg har vi de siste årene hatt en voldsom vekst i boligprisene, noe som skaper problemer for førstegangsetablerere generelt, men som medfører ekstra problemer for grupper som har spesielle utfordringer i utgangspunktet.

I Boligpolitisk notat går det fram at 20 prosent av de som ble uføre i ung alder har problemer med å håndtere løpende utgifter som mat, transport eller bolig. I gjennomsnittsbefolkningen gjelder dette kun 7 prosent. Samtidig som folk med nedsatt funksjonsevne

har lavere inntekt bruker de i gjennomsnitt 9000 kr mer i året på ulike helsetjenester (Boligpolitisk notat 2009:9).

Bolig har i dagens marked fått mer og mer preg av å være en vare, og omsetning av varer kan naturlig sees som en del av vårt sosiale liv. Dette perspektivet henviser naturlig til forbruk og konsum i betydningen av en form for ”gjenvinning av verdier”. Videre vil dette innebære å se forbruk og konsum som reinvestering i nye verdier i en form hvor gjenstanden, her boligen, holder seg eller kanskje til og med stiger i verdi over tid. Forbruk gjennom tilegnelse av verdigjenstander, innebærer også at gjenstander knyttes til personer. Gjenstandene fremstår da ikke lenger som nøytrale varer som kunne ha tilhørt hvem som helst. Varen identifiseres med personen som eier den og blir en del av vedkommendes identitet. Boligen og hjemmet kan sees i lys av å være en vare som konsumeres eller forbrukes. Man kan si at en person bekrefter sitt selvilde ved sitt hjem, på samme måte som konsumenten bekrefter sitt selvilde ved å tilegne seg gjenstander. Her er det gjenstandens (*hjemmets*) symbolverdi, i tillegg til funksjon, som er gjeldene for konsumenten. Forbruk og konsum kan sees som ledd i en kontinuerlig sosial reproduksjonsprosess, hvor det som reproduseres er anerkjennelse og innflytelse i tillegg til selvølelse og identitet. Dette viser hvor viktig det er at også ungdom i vår målgruppe får muligheten til å delta som konsument i boligmarkedet (Karvel 2010).

3.2 Oppsummering

I dette kapitlet har vi gjennomgått policydokumenter som omhandler ulike sider av boligpolitikken, både relatert til diskurser om boligens betydning og mer direkte knyttet til bolitikken mot ungdom og vår målgruppe.

Funnene fra denne gjennomgangen viser i korte trekk at bolig som begrep både knyttes til andre hverdagslivsarenaer som arbeidsmarked, fritid og integrering, og til boligmarked og boligøkonomi. De nyeste dokumentene tar også inn hvordan bolig relateres til helse, identitet, kultur og stedstilknytning. Distinksjonen mellom begrepet hjem og bolig er mindre tydelig, og blir først og fremst diskutert i tilknytning til institusjonsbegrepet og eldre.

Det er særlig to forhold som peker seg ut ved gjennomlesing av dokumentene. Det ene er vektlegging av inkludering som skjer gjennom boligens fysiske egenskaper, dvs *fysisk tilrettelegging* for at flere beboerupper skal kunne bo i vanlige bomiljøer og boligøkonomiske virkemidler for å få til dette. For det andre er det boligen som *vare og investeringsobjekt* som vektlegges.

4 Betydningen av eget hjem

Sosialantropologen Marianne Gullestad utpeker hjemmet som et nøkkelsymbol i norsk kultur og hjemmet symboliserer identitet, trygghet og nærhet. Hun sier det slik: "Hjemmet er ikke bare et praktisk sted hvor vi bor, men et fortettet symbol for svært mye av det som er viktig for oss." (Gullestad 1989). Dette sitatet danner rammen for hva dette kapitlet handler om. Hva betyr hjem og det å ha sin egen bolig for ungdom i en sårbar livssituasjon? I dette kapitlet presenterer vi ulike analytiske kategorier, forståelser og erfaringer basert på intervjuer med ungdommene i vårt utvalg. Vi legger først og fremst vekt på faktorer som skiller seg ut fra andre ungdom i en etableringsfase, nettopp for å få fram et mer mangfoldig og nyansert bilde av ungdommen.

Empirien er organisert rundt temaene: å skaffe seg bolig og prosessen rundt det å flyttet for seg selv, egenskaper ved boligen som har betydning for denne gruppen og til slutt hva det betyr for deres liv livssituasjon å ha sin egen bolig.

Før vi ser nærmere på hva hjemmet betyr for ungdommen i denne studien, vil vi kort skissere noen analytiske tilnærminger til hva som kjennetegner ungdom som kulturell kategori i lys av identitet og selvstendiggjøring samt hvordan hjem relateres til identitet basert på tidligere forskning. Dette relateres særlig til betydningen av å eie sin egen bolig for denne gruppen.

4.1 Ungdom og identitet

Ungdomstiden kjennetegnes av frigjøringsprosess, av forming av identitet og selvstendighet. Dette er prosesser som påvirkes av både ytre, strukturelle faktorer og av individuelle preferanser,

mulighetsrom og tradisjoner. I det følgende skal vi se nærmere på hvordan identitet og individualisering knyttes til ungdom.

4.1.1 Ungdom som livsfase

Identitet utvikles gjennom å forene indre disposisjoner med ytre press på en måte som gir følelse av sammenheng og helhet. De som ikke lykkes i å bygge opp en identitet som gir følelse av kontinuitet, vil være mer sårbar for ytre påvirkning (Håkonsen 2004, i Paxal 2007:21). Samtidig kjennetegnes ungdom gjennom en blanding av flere identiteter, mest preget av impulser, de har et sårbart selvilde (Ziche 1992), og kanskje er de mer preget av gruppeidentitet enn individuell identitet (Hylland Eriksen 2000:20). Sosialantropologen Thomas Hylland Eriksen anvender begrepet kreolsk identitet, dvs en blanding av flere identiteter formet av mange impulser. Begrepet er ment å beskrive ungdom med innvandrerbakgrunn som har vokst opp i Norge (Hylland Eriksen 2000:20). Men kreolsk identitet er også et dekkende begrep for ungdom generelt. Identitet er en prosess som preges både av røtter og impuls. Med røtter menes kultur og historiske verdier vi ikke kan velge bort. Impuls angir kultur som noe dynamisk og fremtidsrettet (ibid.). Ungdomstiden preges mest av impulser. Ungdom preges også mer av felles identitet eller gruppeidentitet enn av individuell identitet.

Hvordan ungdomsfasen med flytting hjemmefra, skaffe seg økonomi til å leve av og en sosial tilhørighet uavhengig av foreldrene forløper, vil være avhengig av sosiale normer, økonomiske forhold og sosialpolitiske lover. Det senmoderne samfunnet preges i følge Beck (1992) av en økt individualisering som følge av at vi lever i et risikosamfunn, med økt usikkerhet både på makro- og mikronivå. Normative og rituelle føringer for hvordan individet skal opptre svekkes, og når de kollektive systemene forvitrer blir individet stående mer alene og må i større grad sette seg selv i sentrum for sine planer, og skape sitte eget liv gjennom egen valg. Den subjektive følelsen av risiko øker på grunn av at de kollektive og sosialiserende kreftene stadig svekkes. I dette landskapet blir unge menneskers identitet stadig mer sårbar (Paxal 2007:25).

Selvstendigjøring og individualiseringsprosessen kan i følge sosiologen Thomas Ziche forstås ut fra fire tilnærminger eller

faser. For det første har ungdom en *institusjonalisert forventning*, en forpliktelse til å være seg selv. De institusjonaliserte forventningene finner vi for eksempel i å ha plikter hjemme eller ønske om å bo i nærheten av foreldrene. I denne kategorien kommer også deres preferanser inn, som blant annet resultat av sosialisering og erfaringsbakgrunn. I den andre fasen siktes det til en *selv-sosialisering*, med utgangspunkt i individets selvinnsett. Dette handler om å ha kunnskap om egen situasjon og som også styrer valgene de gjør. Et eksempel her er strategier for flytteprosessen og graden av realisme i ønskene som ungdommen har. Det tredje er *individualisering som symbolsk kategori*, som skjerpes gjennom smak, skikker og lignende. I dette ligger det et ønske å skille seg ut eller se seg selv i forhold til andre. Den fjerde fasen menes individualisering som et ønske om å kunne *realisere seg selv, men innen kjente rammer* (Ziehe 1992:90). Dette kan handle om enten å flytte langt unna foreldrene, bo i nærheten av dem, velge slik de har valgt eller å velge noe helt annet. Graden av å være kulturelt frisatte handler ikke om å måtte velge annerledes enn andre, men å velge etter eget ønske. Kulturell frisetting handler om at de unge ikke bare er passive mottakere, men iscenesetter sine egne liv og skaper sine egne normsystemer, tegn, symboler og identitet. I hvilken grad er ungdom med nedsatt funksjonsevne en del av dette bildet, og i hvilken grad styres valg og preferanser av det samme som unge funksjonsfriske?

Selvstendigjøring kan også sees som en relativ prosess, som et forhold mellom tvang og valgfrihet. Ungdommen selv kan for eksempel føle at de må flytte ut for å realisere seg selv og bli selvstendige, mens de likevel har et tilbud om å bo hjemme i flere år. Dette trenger ikke være avhengig av familiens økonomi eller plass. Andre har i realiteten ikke noe valg fordi det ikke er plass eller mulighet for å bo hjemme, eller spesielle behov gjør at ikke kan velge når eller hvor de skal flytte fordi det er begrenset tilbud av egnede boliger som gjør at de kan leve et tilnærmet selvstendig liv. Mellom disse ytterpunktene er det mange variasjoner og forhold som påvirker det å flytte for seg selv.

Ungdommens etableringssituasjon kjennetegnes både av de materielle og økonomiske muligheter de har til å etablere seg, og av de emosjonelle tilknytningene de har til foreldrehjem og hjemsted. Om flyttingen er frivillig eller om ungdommen mer eller mindre er tvunget til å flytte for seg selv er et viktig moment her. Å ha

muligheten til mer eller mindre å kunne velge sin egen situasjon gir større sannsynlighet for å lykkes videre enn når man føler seg tvunget til en situasjon. Dette gjelder også når valg man selv tar, ikke viser seg å være de riktige.

I de senere årene har det vokst fram en ny livsfase som historisk sett er ny og annerledes sammenlignet med ungdomstiden tidligere. Ikke bare er det tiden på utdanning som har forandret seg, men også livsløpet videre. Det er ikke lenger arbeid og familiedannelse som er viktige hendelser i ung-voksen-fasen, men utdanning og dannelse. Ungdom i dag er i følge Bois-Reymond (1998) opptatt av ungdomskultur til langt opp i trevdeårene (gjengitt i Paxal 2007:22). De utsetter det å bli ”voksen”, de er skeptiske til rutinearbeid og forpliktelser, og de har ikke bestemt seg for om og når de skal stifte familie. I tillegg har de store forventninger til venner og partnere og de veksler mellom studier, arbeid og reiser, og de veksler mellom å bo alene, med venner og med familie (ibid.). Denne livsstilen er en måte å uttrykke kulturell identitet på. Gjennom den kulturelle identiteten utvikler individet særegen verdier, smak og livsstiler. Livsstil er i følge Johansson og Miegel stadig mindre styrt av strukturelle forhold og mer og mer styrt av hvordan individet forholder seg til omgivelsene (Johansson og Miegel 1992).

4.1.2 Identitet gjennom marginalising

Vi kan i følge ungdomsforskere se en økende marginalisering av deler av ungdomsgruppen. Samtidig som vi antagelig aldri har hatt så mange vellykkede, velutdannede og ansvarsfulle ungdom som nå (de tar lang utdanning og de strever hardt for å få jobb) er det likevel grupper av ungdom som faller utenfor det etablerte mønsteret, og som dermed møter sterkere tendens til å bli ”utestengt”. Denne marginaliseringen kan skyldes endrede familieforhold, utviklingen på arbeidsmarkedet eller skolens rolle (Øia 1993: 23). Og ikke minst kan dette skyldes sykdom eller funksjonsnedsettelse som gjør at man ikke stiller likt med ungdom flest som er tilfelle med ungdom i vår målgruppe.

Marginaliseringen som skjer gjennom utestegning fra boligmarkedet kan også bidra til at ungdommene føler seg utestengt fra andre arenaer. I Stortingsmelding nr. 12 2003-2004 (s.6) heter det at

[et] godt sted å bo er en viktig forutsetning for integrering og deltakelse i samfunnet. Bolig utgjør sammen med arbeid og helse de tre grunnleggende elementer i velferdssamfunnet. En god bolig er grunnlaget for en anstendig menneskelig tilværelse, og vil ofte være avgjørende for innbyggernes helse og deltakelse i samfunnet.

Bolig knyttes her til medborgerskap og deltakelse, som omfatter både formelle og uformelle sider ved å ta del i fellesskapet. I tillegg til at bolig er et av kjernebehovene i velferdssamfunnet, utgjør også arbeid og helse sentrale elementer. For ungdommene i denne studien er ingen av de tre grunnleggende velferdselementene helt på plass, og som gjør denne gruppen ekstra sårbar. Empirien viser at disse tre elementene henger nøye sammen. Helsetilstanden medfører ufullendt utdanning og begrenset mulighet for arbeid, og uten stabil inntekt begrenses tilgang på ønsket bolig. Som vi senere vil se faller flere ”mellom to stoler” fordi de ikke er nok vanskeligstilt til å få tildelt kommunal bolig og har ikke nok sparegrunnlag til boliglån. Utfordringen i den moderne velferdsstaten kan i følge Vassenden et.al knyttes til tendenser til sosial eksklusjon hvor posisjon som for eksempel kronisk syk eller nedsatt funksjonsevne blir en barriere som utestenger dem fra boligmarkedet eller arbeidsmarkedet. Hvordan virker boligsituasjonen inn på folks følelse av tilhørighet? Hvordan påvirker midlertidighet og hyppig flytting ens mulighet til deltakelse i lokalsamfunnet? (Vassenden et.al 2012:15).

Stigmatisering (og følgelig negative holdninger), kan være uttrykk for usikkerhet overfor noe man ikke kjenner til eller er vandt til. Det handler ofte om mangel på repertoar eller mangel på erfaring for hvordan man skal forholde seg til andre som ikke er lik en selv, og som ikke er ulikt fra hvordan vi reagerer når vi møter ”det fremmede”. Side om side med stigma eksisterer også aksept, velvillighet og solidaritet i et komplekst samspill.

Andres syn og holdninger kan til en viss grad bidra til å påvirke hvordan man ser på seg selv. Men hvordan en person med nedsatt funksjonsevne former egen identitet kan også påvirkes av diagnosen; omtalt som *medisinens stemme*. Den medisinske diskursen og diagnosen preger ikke bare hvordan andre ser på deg og tolker de, den preger også hvordan du ser på og snakke om deg selv. Den

blir en del av selvbildet og identiteten (Tøssebro 2010:75). Imidlertid er ikke dette bare en selvobjektivering. Diagnosen kan også gjøre det lettere å plassere vanskene utenfor seg selv, og følgelig bli en del av et forsvar for en vanlig identitet, snarere enn en trussel (ibid.:79).

Kronisk sykdom innebærer å være syk og frisk på samme tid. Man skal gi sykdommen akkurat passe oppmerksomhet til at en får mest mulig ut av livet sitt. Det kan være mentalt og følelsesmessig krevende (Extra bladet nr. 2- 2012). For målgruppen i denne studien handler det i stor grad om en relasjonell identitetsbygging avhengig av omgivelsene og situasjoner i hverdagen der ungdommene lever med flere identiteter. Denne gruppen har ingen synlige tegn på sykdom eller funksjonsnedsettelse. Noen som lever med en varig sykdom vil i liten grad bli bedre, kanskje sykdommen forverres, mens andre kan bli bedre. Dette kan også gå i faser hos den enkelte. På noen hverdagslivsarenaer fungerer man og blir sett på som en frisk og velfungerende ungdom i etableringsfasen, mens på andre arenaer vil helsen og sykdommen påvirke og kanskje begrense valg og muligheter både på kort og lang sikt. Dette er særlig sårbart for boligetablering, men også for utdannelsesforløp og arbeidsliv.

4.1.3 Identitet knyttet til hjem

Når boligen er rammen rundt våre liv som skapes av planleggere og arkitekter, er *hjem* emosjonelt og personlig og omfattes av følelser og personlige preferanser (Ruud 2003, gjengitt i Gabrielsen og Isdahl 2005, Hauge 2007). For unge i en spesiell livssituasjon vil forholdene rundt eget hjem på mange måter ha større betydning enn for andre unge.

I forskning om hjem har det kommet fram en rekke ulike tilnærminger til hvordan hjem kan forstås. I utgangspunktet er det to perspektiver som bidrar til denne kunnskapen. Det ene perspektivet handler om å se hjemmet som *symbol*, som gjennom materielle uttrykk (for eksempel innredning og gjenstander) kommuniserer både personlig identitet og kollektiv tilhørighet (Ruud 2003). Hjemmet kan være en area der man også leker med identiteter ved å sette sammen ulike stiler på nye måter. I tillegg er hva beliggenhet og omgivelser symboliserer utad et sentralt aspekt, og som blant annet sier noe tilhørighet. I St.meld. nr 23 (2003-

2004) (Om boligpolitikken) blir dette trukket fram som sentralt for identitet og tilhørighet:

I takt med velferdsøkningen har utforming av interiør og valg av bolig og boområde blitt et synlig symbol for beboernes valg av identitet, kultur og ønske om tilhørighet. Mange ønsker derfor at både boligen og bomiljøet skal kunne fortelle en historie som gir dem identitet og tilhørighet (St.meld. nr 23 (2003-2004):18).

Det andre perspektivet er *appropriering* eller mental tilegnelse, som viser til hvordan fysiske omgivelser hjemliggjøres gjennom følelser og tilknytning (ibid.). Hjemmet som symbol og appropriering gir to ulike tilganger til å analysere identitet. Mens symboler har et kommunikativt aspekt innebærer appropriering et individuelt perspektiv, der individet selv tilegner seg de fysiske omgivelser.

Det vil si at minner, følelser, tolkninger og verdier relateres til de fysiske omgivelsene, samtidig som sosial identitet kommuniseres i forhold til tilhørighet til sosiale grupper, nasjonalitet, kultur etc (Hauge og Kolstad 2007). Et hjem kan da både kommunisere identitet utad, og samtidig være med å påvirke identitetsprosessen. På denne måten kan hjemmet fungere både som et lerret og et speil (Rolness 1995, Ruud 2003).

Begrepene opererer på to ulike nivåer og representerer forskjellige analyseperspektiver for å forstå materielle omgivelser. De er således begge egnet som utgangspunkt for å analysere hjemmet både som en del av kulturens symbolverden og for å forstå betydingen av hjemmene for individet.

En annen innfallsvinkel er å se forholdet mellom bolig og hjem. Distinksjonen mellom disse begrepene representerer et utenfraperspektiv vs innefra. Et illustrerende eksempel på hvordan det er lett å forbli i en stigmatiserende diskurs viser følgende historie. I et møte mellom en av denne rapportens forfattere og to byråder i Oslo desember 2011, ble det diskutert boliger og bosituasjon for utviklingshemmede ungdom. Det ble blant annet vist til ulike typer nye boliger som utviklingshemmede ungdom hadde flyttet inn i. En av byrådene ønsket å besøke et par av stedene, et positivt initiativ for å få mer kunnskap om ulike boformer. Men boligene ble omtalt som *boligprosjekter* som skulle besøkes, og det er her at ulike spørsmål reiser seg. For det første:

er det riktig å omtale folks hjem som boligprosjekt? De var bygge- eller boligprosjekter inntil beboerne flyttet inn i hver sin leilighet. Da ble det private hjem, i disse tilfellene organisert i borettslag, og prosjektet var dermed avsluttet. For det andre: for å besøke en leilighet eller et borettslag er det lite å hente dersom man ikke skal besøke en eller flere personer som bor der. Og selv om man kanskje er mest interessert i fysiske strukturer må man likevel forholde seg til beboerne. Det er deres private arena. Poenget med denne historien er at boligene høyst sannsynlig ikke vil være omtalt som boligprosjekt dersom det hadde vært normalt fungerende beboere der, og i tillegg ville interessen vært rettet mot beboerne som på forhånd måtte ha vært kontaktet for å avtale besøk. Ved å bruke betegnelsen boligprosjekt om utviklingshemmedes egne hjem vises det distanse og et "ovenfrasy" som bidrar til å vedlikeholde stigmatiserende holdninger.

I denne undersøkelsen er det hvilken *symbolverdi* hjemmet har for ungdommen som er mest relevant fordi disse ungdommene i mindre har hatt mulighet for å skape sitt eget hjem. Hjem er nært relatert til identitet, både en personlig og en kollektiv identitet som peker mot både det unike ved en selv, og den sosiale identiteten og de fellesskap vi tilhører. For de som ikke har et sikkert ståsted, for de som er i en livsfase eller livssituasjon som er preget av usikkerhet og venting, vil identitet knyttet til et eget hjem gi seg utslag i ønsker og preferanser.

Hva kjennetegner disse prosessene for vår målgruppe spesielt?
Hva betyr hjem og bolig for ungdommens identitet og selvstendiggjøring?

4.2 Lang vei til egen bolig

Ungdoms etableringsfase kjennetegnes ved at det skjer en rekke viktige endringer i unges liv, deriblant det å flytte til egen bolig, og fasen betraktes gjerne som den mest avgjørende i henhold til hvilken retning et livsløp vil få. Det å flytte ut av foreldrehjemmet er gjerne den viktigste markeringen for løsrivelse og selvstendighet i unges liv. Ikke minst er det første boligkjøpet en viktig markering for etablering i eget hjem (Sandlie 2008:22).

Ungdoms etableringsfase strekker seg som vi har vist over flere år. Fra ungdom flytter hjemmefra for første gang til de har funnet et fast bosted er det ikke uvanlig å bo hos foreldrene i perioder. Lange utdanningsløp, avstand mellom arbeidsmarked og oppvekststed og ikke minst økonomi bidrar til at denne prosessen tar tid (Sandlie 2008:22). Hvordan foregår etableringsprosessen for ungdommen i denne studien, er det som blant ungdom flest eller er det noe som er annerledes?

Det som slår oss i samtaler med ungdommene i vårt utvalg er at prosessen med å flytte hjemmefra strekker seg over en lang periode, og preges av større grad av midlertidighet og usikkerhet enn blant "vanlige" ungdom i etableringsfasen. Der annen ungdom befinner seg i en livsfase der inn og utflytting i foreldrehjemmet oftest skyldes skolegang og utdanning andre steder, bidrar målgruppens sårbare livssituasjon til at de i større grad enn andre må bo hos foreldrene i perioder etter å ha forsøkt å bo alene. De fleste ungdommene i denne undersøkelsen flyttet også hjemmefra første gang på grunn av skolegang og utdanning. Men mange måtte flytte tilbake.

Denne fasen bærer preg av stadige forandringer og gir lite rom for stabilitet og trygghet. Hvilke faktorer bidrar til at denne prosessen blir ekstra sårbar for vår gruppe? Følgende historier kan bidra til kunnskap om hvordan og hvorfor frigjøringsprosessen fra foreldrene kan gå over lang tid.

4.2.1 Egen helse påvirker prosessen

Felles for flere av ungdommene er at de opplever egen helse som hinder for å finne sin egen bolig. Depresjoner og angst er en del av dette. Da Anja ble syk med sterke depresjoner i tenårene prøvde hun å skjule dette for foreldrene sine, og hun opplevde det derfor vanskelig å bo hjemme i disse årene. Hun var også lei av bo hjemme, og flyttet ut som 17 åring til et lite hus som foreldrene eide. Men ekstrajobben ved siden av skolegangen strakk ikke til selv om hun bodde billig, og hun klarte ikke å bo alene grunnet helsetilstanden. Hun måtte flytte hjem igjen for å få hjelp.

En tilsvarende historie får vi fra Hege. Hege hadde bodd sammen med en kjæreste i flere år før hun måtte flytte hjem til foreldrene igjen. Da hadde hun flere selvmordsforsøk bak seg.

Foreldrene mine ville gjerne ha meg boende hos seg da jeg ble dårligere, og det synes jeg var greit. Nå bor jeg i kjelleretasjen hjemme og der har jeg to rom. Da jeg bodde for meg selv kunne jeg vandre rundt ute hele natta når jeg var dårlig, og det kunne gå flere dager før jeg snakket med noen.

I neste historie er det et annet bilde som vises. Sara måtte flytte hjem da hun plutselig ble syk og trengte behandling. Etter at en lang og tøff kreftbehandling ble avsluttet for et par år siden har Sara endelig fått overskudd til å se seg om etter eget sted å bo. Hun forteller at hun ikke kan belaste foreldrene ved å bo hjemme lenger. *"Det er først dette året jeg føler at jeg starter på livet mitt. Jeg vet at jeg har det trygt og godt hjemme hos mamma og pappa. Nå er jeg i en liten boble jeg må komme meg ut av. Jeg må prøve å stå på egne ben igjen"*. Sara er over 30 år og hun føler det som feil å bo hjemme hos foreldrene stort lenger. I følge Sara vil det å flytte for seg selv gi henne følelsen av mer selvstendighet, og de å komme seg ut kan også være det kicket som trengs for å gå videre i livet. Men selv om trangen til noe eget er der, er det ikke "bare å flytte". Sykdommen har gjort noe med henne ved at hun ikke er like tøff som før: Før kastet hun seg ut i alt, nå tar hun det mer rolig. Hun blir fort sliten og det tar tid å hente seg inn. Prosessen med å flytte hjemmefra vil ta tid for Sara.

I neste fortelling belyses blant annet hvordan kommunen bidro til en ustabil bosituasjon. Petter ble kasteball i det kommunale systemet da han etter en kreftdiagnose som 21-åring ble avhengig av rullestol. Først ble han plassert i en kommunal bolig i sentrum. Boligen hadde heis, men det var helt tilfeldig når den virket. Dette var et svært upassende sted å bo for en som var ny i rullestol. Han hadde det dårlig og forteller at han "møtte veggen". Da ringte han til mamma og pappa og ba om å bli hentet. Lillebror måtte da flytte ut av rommet sitt for at han skulle få plass. Da begynte kampen om bolig. Kommunen ville plassere ham på et sykehjem ("pleiehjem med døgnbemanning") for fysisk og psykisk syke eldre. Dette var helt uakseptabelt. Pappa sto på overfor politikere, og gikk også til media. Da snudde kommunen og fant en mulighet for å gi han en leilighet.

Han fikk da kjøpt en leilighet finansiert med starlån og boligtilskudd. Han fikk også hjemmehjelp. I starten fikk han 2

timer i uken. Men da han kjøpte oppvaskmaskin ble hjelpen redusert med 0,5 timer. Året etter ville de fjerne hjemmehjelpen. Da ringte far sin advokat og det ordnet seg. Han får til rengjøring om han må, men han bruker 5-6 timer på det hjemmehjelpen gjør på 2. Og så koster det han mange krefter. Etter noen få år solgte han leiligheten for å flytte sammen med kjæresten til et annet sted, men kjærligheten tok slutt og økonomien var på bunn grunnet høye bokostnader og lave inntekter (først arbeidsavklaringspenger fra NAV og bostøtte, så siste året i en lavinntektsjobb). Petter måtte flytte hjem til foreldrene igjen. Han håper snart på å kunne få sitt eget så han kan komme i gang med studier og arbeidslivet. Boligen må være i nærheten av utdanningsstedet.

Helsetilstanden kan også påvirke følelsen av utrygghet og det å ikke å ha kontroll, og det *tar tid å opparbeide trygghet og rutiner*. Enkelte av ungdommene i undersøkelsen bruker ofte tid på å finne seg til rette i nye omgivelser. Når boligsituasjonen stadig må endres oppleves problemene desto vanskeligere.

Ungdom forteller at de ønsker å få en viss distanse til foreldrehjemmet, men denne prosessen kan til en viss grad være utmattende for enkelte fordi de bruker mye krefter på å omstille seg. For eksempel fikk Anders hjelp av foreldrene til å skaffe leilighet sentralt i byen, som han leide sammen med en slektning. Foreldrene mente han hadde burde flytte hjemmefra, og løsningen med å bo sammen med en slektning fungerte bra. Etter fem år skulle gården selges og han klarte ikke skaffe ny bolig, delvis grunnet en uavklart jobbsituasjon som tok all oppmerksomhet. Derfor måtte han flytte tilbake til foreldrene. For ham var dette ekstra vanskelig fordi han hadde brukt tid på å løsrive seg, og å etablere seg på nytt, finne egne rutiner som passet ham og bli kjent i nye omgivelser. En annen faktor var også at den mentale helsen forverret seg da han flyttet hjem. *"Det var vanskelig for meg å flytte mentalt, det tar tid for meg å føle meg hjemme. Det tapper meg for energi."* Egne opparbeidede hverdagslivsrutiner og kontroll ble underlagt andre etter flere års selvstendigjøringsprosess.

Jakten på bolig kan også i seg selv være en vanskelig prosess. Det å gå på visninger og eventuelt være med i budrunder hører med når man skal skaffe seg egen bolig, enten der dreier seg om å kjøpe eller man skal leie. Men hva skal man se etter av kvaliteter? Hva er

viktig å passe på, hvordan er prisen sammenlignet med andre boliger og hvordan fungerer en budrunde?

I følge Anders kan prosessen rundt selve anskaffelsen være så tøff at man faller ut før det starter. Hans erfaringer relaterer seg først og fremst til utleiemarkedet. Han skal forstå spillet, han skal være med å konkurrere og han må by på seg selv.

Å måtte konkurrere på den måten er slitsomt og overveldende for meg. Jeg skal vise at jeg er hyggelig og positiv, at jeg har jobb og at jeg er en sikker betaler. Det er så mange sosial koder i sånne prosesser, og man skal stille de riktige spørsmålene.

Det er vanskeligst når man er sammen med andre. Å være alene med megler går bedre. *"Da får jeg ro på meg og blir mindre stressa"*. Han har hatt med seg foreldre eller søsken på de fleste visninger nettopp fordi han ikke behersker konkurransesituasjonen, kun en gang har han vært alene.

4.2.2 Bosituasjonen påvirker helsetilstanden

Et annet bilde viser hvordan *bosituasjonen kan forverre helsetilstanden* som fører til at de må flytte hjem igjen, og som følgelig bidrar til at flytteprosessen blir lang. Innen forskning om mental helse eller "well-being" ansees boligen som grunnleggende viktig i et folkehelseperspektiv. I 2004 la Verdens helseorganisasjon, WHO, fram en oppsummering av det som til nå er anerkjent i forskningsmiljøene om forholdet mellom helse og boforhold. Rapporten anbefaler at boligspørsmål må bli en viktig del av forebyggende helsearbeid. I tillegg til å påpeke at dårlige boforhold kan øke andel av både fysiske og psykiske sykdommer, sistnevnte for eksempel i form av depresjoner og isolasjon, dreier det seg om å være i tilstand av fullstendig fysisk, mental og sosial velbefinnende. Helse forstås her som det i dagligtale beskrives som trivsel og velvære (Hansen 2007:47).

Liv forteller at hun måtte flytte hjem igjen til mor etter få måneder på studenthybel. Å bo tett innpå andre fungerte ikke. Helsetilstanden ble verre med blant annet sterkere angstanfall. Etter hvert ble det vanskelig å benytte felles kjøkken og bad, og hun turte ikke lenger å treffe de andre hun bodde med. Det som

skulle bli en hyggelig studenttilværelse på egen hybel ble etter hvert et uoverstigelig problem. Hun måtte til slutt flytte hjem igjen. Liv vil gjerne bo for seg selv, men er avhengig av et eget sted hun ikke må dele med andre. *"Jeg trenger å ha avstand til folk"*.

Også Anne måtte flytte hjem igjen etter å ha bodd på studenthybel. Sykdommen forverret seg, og etter et sykehusopphold flyttet hun hjem til foreldrene. *"Jeg reagerte på naboene og utviklet angst"*. Anne kunne imidlertid nylig flytte for seg selv i egen leilighet.

Felles for disse historiene er at sykdomsbilde forverres når bosituasjonen ikke fungerer eller den endres uten at de selv får velge. I eksemplene med Liv og for Anne er det mye som tyder på at helsetilstanden ble verre på grunn av bosituasjonen på studenthybel fordi de bodde tett på andre fremmede.

Erfaringene som presenteres gjennom disse historiene gir for det første et nyansert bilde av boligmarkedet og hvilke boligtyper som er egnet for ungdom i etableringsfasen. Der de fleste ungdommer for eksempel kan flytte inn på studenthybler med delt kjøkken og bad i en fase av livet, tett inn på andre, er ungdom som sliter med mentale sykdommer i stor grad utestengt fra denne boligformen. Dette medfører færre og kanskje dyrere alternativer for disse, og større grad av prøving og feiling ved å bo for seg selv.

For det andre ser vi hvordan ungdommen har ulik opplevelse av bosituasjonen hjemme avhengig av helsetilstand, og det å måtte flytte tilbake og bo hjemme hos foreldre i en periode. For noen er det viktig å få tilbake trygghet og ro, noe de ikke hadde i sin nye bosituasjon. For andre er det en belastning, der de føler seg overvåket av foreldre og der de må tilpasse seg andres rutiner etter å ha bodd for seg selv.

4.2.3 "Det er umulig å spare"

En viktig faktor som har betydning for den midlertidige bosituasjonen er ikke minst ungdommens *økonomiske situasjon*. Denne gruppen befinner seg i en livssituasjon der det er vanskelig å fullføre studier grunnet helse og sykdomsforløp, og det er følgelig vanskelig å få jobb. De fleste lever av ulike trygdordninger fra NAV, enten det er snakk om ung ufør eller de har arbeidsavklaringspenger. Etter en periode med egen bolig erfarer de at

boutgiftene blir for store i forhold til det de ellers skal leve av, og må flytte hjem igjen til foreldrene. Veien ut igjen blir lang med dagens boligpriser og markedssituasjon, særlig i pressområdene.

Men også for de som har hatt godt betalt jobb og med lyse fremtidsutsikter kan uforutsette hendelser føre til at økonomien endres og de må flytte hjem. Sara opplevde å bli alvorlig syk midt i en hektisk periode da hun var i ferd med å etablere seg. Etter endt utdanning i utlandet fikk hun en spennende jobb der, hadde fin bolig og var i ferd med å kjøpe seg ny leilighet sammen med kjæresten. "Livet ble satt på vent" mens hun gjennomgikk langvarig sykehusbehandling og flyttet hjem. Hun måtte avbryte arbeidskarrieren og fordi hun jobbet i et annet land i et utenlandsk firma hadde hun ikke de samme økonomiske rettighetene som hun ellers ville fått i Norge. Hun ble nullstilt økonomisk, og har ikke hatt annet valg enn fortsatt å bo hjemme hos foreldrene etter endt behandling.

I neste kapittel kommer vi nærmere inn på inntekt og boligøkonomi.

4.3 Egenskaper ved boligen

Når man skal etablere seg i eget hjem er det alltid visse fysiske egenskaper ved boligen som tiltrekker, i tillegg til beliggenhet, enten det handler om størrelse, planløsning eller egenskaper ved kjøkken og badrom. Det kan også være viktig i hvilken grad boligen har potensial for endringer etter eget behov. I dagens boligmarked særlig i storbyene vil som regel størrelse på boligen begrenses av økonomi for denne gruppen, og det som er mulig å oppnå innen økonomiske rammer er gjerne små leiligheter på ett og to rom. Løsninger som sovealkove med sengen skjult bak skap og hyller, sovesofa på stua eller hems der takhøyden tillater det, tas i bruk. De senere årene har flere boligprosjekter rettet seg mot ungdom med tanke på starten på en boligkarriere. Hva er det som tilbys i disse prosjektene og hvordan markedsføres de?

4.3.1 Å selge en livsstil

De nyeste og mest rendyrkede boligtypene som dukket opp for få år siden er tilpasset både et begrenset plassbehov, en ungdommelig

livsstil og ikke minst økonomi, med vekt på lave inntekter og med gunstige finansieringsordninger og lave innskudd. Konseptene kjennetegnes ved at det er et sterkt fokus på målgruppen, og at det legges vekt på å tilby mer enn kun en bolig. Flere prosjekter er lokalisert i sentrale områder i de største byene, men noen etableres også i randsonene utenfor sentrumsområdene. Konseptene kjennetegnes også til en viss grad av en helhetlig involvering av ulike samarbeidspartnere når det gjelder finansiering, forvaltning av boligene, interiører og salg, og at det etableres borettslag til førstegangsetablerere (Ruud 2009:17).

Blant slike konsepter finner vi BoKlok (Skanska og IKEA) der det første prosjektet sto ferdig i 2002, Skanskas "You Live" fra 2004 (bygget i Stavanger og Trondheim), Veidekkes "Startbo" der de første boligene sto ferdig i 2003 (bygget i de fire største byene) og Osloprosjektene "Living in a Box", "Grüner Garden" og "Icon City Residence" (Hvidsten Eiendom) fra 2004 (Ruud 2009:17-19). De minste boligene i de sistnevnte prosjektene er på 14 kvm BOA, ofte med hems for å gjøre leilighetene mest mulig arealeffektive.

Disse boligene markedsføres imidlertid som noe mer enn en bolig. Det handler om *imagebygging* og det legges stor vekt på markedsføring mot en ungdommelig livsstil. Vi ser tendenser til dette i nye boligprosjekter. Dette går fram av hvordan boligene selges, med vekt på drømmen om det gode liv (livsstil), funksjon og kvalitet og at det helst skal være nyskapende. I tillegg selges økonomisk trygghet gjennom gunstige finansieringsordninger.

Slik presenterer BoKlok sitt konsept, rettet inn mot boliger utenfor sentrumsområder:

Bak ideen ligger ønsker og drømmer – slik folk beskriver det gode liv i egen bolig. Et trygt bomiljø med grønt-områder, gangveier, lekeplass, et gjerde og en port og ingen biltrafikk. Samtidig ønsker vi at pengene skal kunne brukes til mer enn bare det å bo. Kort sagt; bo bra til overkommelige kostnader! Slik er drømmen. BoKlok er virkeligheten.... (Skanska BoKlok)

Grüner Garden legger vekt på mer urbane trekk:

Inside Oslo står bak en ny måte å utvikle og bygge leiligheter på. Leilighetene skal ligge i byen, midt i byen. De skal være kompakte og effektive – og fullt ferdige. Fordelaktig finansiering skal høre med.” ”Det vanlige er å tenke gulvflate og kvadratmeter. Vi utnytter rommet! En leilighet består tross alt av mer enn gulv. Og det er disse muligheten vi har erobret gjennom vårt ”romforskningsprogram”. Derfor kan vi skape kompakte leiligheter med romfølelse. Og derfor er leilighetene fullt ferdige til bruk. (nettsiden fra Innside Oslo)

«Icon city residence» i Gamlebyen i Oslo er blitt kraftig markedsført som en merkevare som fremhever verdier som går hjem hos unge, urbane mennesker med en urban livsstil. «Be a part of the legend» og «ready to be yours» brukes i reklamen for prosjektet gjennom brosjyrer og kino. Icon er blant de som går lengst i å selge bolig som en identitet.

I følge Arne Hvidsten i Hvidsten Eiendom er ICON et forbilde, et symbol på noe tøft. I en kommentar i en nettavis fra Universitetet, Samfunnsviteren fra 2008, skriver en av kjøperne av Icon at ”Slike prosjekter har gjort fortolkningsjobben for deg og kommuniserer derfor bedre med kjøperne”. Forfatteren mener prosjektets ”klare uttrykk”, nemlig bolig til unge, urbane er viktig, men tror imidlertid at når leilighetene er solgt så er boligprosjektet et dødt prosjekt. Da vil imaget om noe nytt og trendy være borte. Han vil derfor tone ned dette når han en gang skal selge leiligheten (Erik Olsen, Samfunnsviteren 2008).

I denne typen markedsføring kommuniseres det noe om forventninger til en livsstil, til det å være ung og vellykket. I tillegg legges det gjerne vekt på arealeffektive løsninger i små boliger, og det å bo tett på andre i samme livssituasjon. I hvilken grad treffer dette ungdommene i denne studien?

4.3.2 Fysiske forhold – spesielle hensyn i boligen?

Det sier seg selv at ikke alle unge kan flytte inn i slike typer leiligheter. Ungdom med nedsatt funksjonsevne eller med kronisk sykdom vil i stor grad være utestengt fra denne typen boliger. Der andre kan finne kreative løsninger for å få en mest mulig

funksjonell leilighet ut av få kvadratmeter, er mange i vår målgruppe avhengig av at boligen har andre egenskaper og andre krav til funksjonalitet enn kanskje ungdom ellers må ta hensyn til.

Stort soverom kan være ett slikt krav. For eksempel forteller Knut at han må ha en ordentlig seng med god plass rundt og som følgelig krever et eget soverom. Funksjonsnedsettelse kan gi seg utslag i stivhet i ledd og muskler som hindrer smidighet og normal bevegelse, slik som i hans tilfelle. Å gå trapper blir også uaktuelt, og med mindre det er heis i gården begrenses valget til leilighet i 1. etasje. Arealeffektive leiligheter med for eksempel hems er følgelig utelukket for ungdom i samme situasjon som Knut.

Leilighetene bør heller ikke være kalde og trekkfulle. Fordi det ofte er eldre og trekkfulle leiligheter som denne målgruppen har råd til, kan dette være et problem for enkelte. Knut forteller også at han *”...er avhengig av å bo i en god og varm leilighet fordi jeg fort stivner i kroppen hvis det trekker”*. Leiligheten bør være godt isolert med gode vinduer og med varme i badegulvet. Dette kan føre til høyere driftsutgifter, men som prioriteres. *”Det får ikke hjelpe om bontgiftene blir høyere”*.

I tillegg stilles det krav til *hjelpemidler* i leiligheten for å spare kroppen for fysiske belastninger. Der andre ungdom kan klare seg uten ekstra hjelpemidler, er noen i vår målgruppe avhengig av både oppvaskmaskin, egen vaskemaskin og hjelp til husvask.

Ikke minst stilles det krav til at leiligheten har *god tilgjengelighet*. Begrepet livsløpsstandard ble først introdusert i 1981. Tanken bak var at boliger i det ordinære boligmarkedet skulle være brukbar for de aller fleste og kunne brukes i alle faser av livet. Begrepet ble i første omgang brukt synonymt med rullestoltilgjengelig bolig (Guttu 2003:373). For Petter er det viktig at boligen tilfredsstiller generelle krav til tilgjengelighet. Som rullestolbruker er han avhengig av dørbredder, lave terskler og heis. Han har derfor også særlig krav til god plass på badet. I tillegg er det viktig med gode forhold til hygiene på grunn av infeksjonsfare.

For allergikere stilles det krav om at boligen ikke er full av *mugg og sopp*. I tillegg stilles krav om bolig med god ventilasjon. For Beate var dette blant kriteriene hun var ute etter da hun kjøpte seg bolig. Med fast jobb fikk hun banklån og kunne kjøpe seg en nyoppført bolig i nærheten av der hun vokste opp.

Et annet krav handler om *stråling*. Jens er El-overfølsom og avhengig av at det ikke er for mye stråling i nærheten av der han skal bo. Dette gir spesielle utfordringer. En ting er selv å kontrollere hva man har av trådløst nettverk og lignende i sitt eget hjem, en annen ting er å ha kontroll over naboens eller nabolagets nettverk. Når Jens skal se etter bolig må han første sjekke at det ikke er en mast eller sender i nærheten. Så må han skru av ruterne i den boligen han er. Videre er det viktig at internettet kables (ikke trådløst). Men han kan ikke hindre naboen å installere ruter. En strategi som må gjøres er å isolere ekstra mot naboer med et spesielt stoff, et klede, samt å legge sitt eget soverom lengst unna naboens stue. I tillegg må det også isoleres rundt sengen med spesialkledde.

Det viser seg at betongbygg isolerer bedre mot stråling enn for eksempel trehus, noe Henning påpeker. Henning er også el-overfølsom, og erfarer at det er bra forhold i leiligheten som han leier i en betongblokk, selv om denne ligger midt i Oslo. Hjemme hos foreldrene som bor i trehus litt utenfor byen er det ikke bra for han å være, heller ikke på hytta på fjellet fordi stråling frea for eksempel master trenger gjennom veggene. Det er flere forhold som må tas hensyn til inne. Panelovner er ikke gunstig, men det fungerer med radiatorer, vannbåren varme er bra, men ikke varmekabler. Lamper av nyere dato med sparepærer og ledlys fungerer dårlig i forhold til stråling.

Flere av ungdommene er avhengig av å bruke bil, og derfor er tilgjengelig *parkering i tilknytning til boligen* et krav. Det er ulike årsaker til at bil er nødvendig i det daglige. Selv om avstand til jobb og skole er viktige faktorer, særlig for de som bor utenfor sentrumsområder, er det ulike helseplager som er avgjørende. For enkelte grupper allergikere er det vanskelig å bruke kollektiv transport. Henning med el-overfølsomhet opplevde å bli veldig syk etter en tur med buss og trikk. Etter kort tid begynte det å verke i hele kroppen. De fleste rundt ham hadde sittet med mobiltelefoner. For ham er derfor bilkjøring eneste alternativ. For de med bevegelseshemming er bil nødvendig som for Petter og Knut. Knut forteller at det er vanskelig å bruk offentlig kommunikasjon fordi kroppen ofte er stiv og han har vanskelig for å gå lengre strekk. Knut forteller videre at det ideelle for ham er å bo i nærheten av der han jobber og er nå på jakt etter noe eget rundt i området der arbeidsplassen ligger. *"Jeg bruker lang tid på morgenen på*

grunn av morgenstivhet i kroppen, og fordi jobben ligger et stykke unna kommer jeg sent på jobben.” Han er i stor grad avhengig av bil, og store avstander mellom hjem og arbeid blir dyrt. Selv med korte avstander er bilkjøring det beste og mest komfortabelt grunnet bevegelseshemming, og han bruker også mye taxi selv om det kan være korte avstander.

4.3.3 Beliggenhet

Vi vet at beliggenhet teller svært mye for valg av bolig, enten det handler om preferanser på utvalgte geografiske områder man kjenner fra før, egenskaper ved boligområder eller beliggenhet i forhold til arbeidsplass. For ungdom i vår undersøkelse kan det kanskje være nærliggende å tenke seg stille områder som innbyr til ro og fred. For enkelte er det snarere tvert i mot.

”Jeg er avhengig av å bo mest mulig sentralt, gjerne mest i byen, med mange tilbud rundt meg som gjør det lett å oppsøke dem. For meg blir dørstokkmila ofte lang og tung.” Dette forteller Anders. Tilbud i nærheten kompenserer for svakt sosialt nettverk, og det å kunne gå ut hjemmefra og være midt oppe i ”liv og røre” bli viktig. På den måten kan han være der det skjer uten å være med – som en slags observatør og deltaker på samme tid, men uten å være sammen med andre.

Et litt mer nyansert bilde får vi fra Anne. Hun stortrives med eget hjem midt i sentrum, der det er liv overalt. Selv når hun er svært dårlig og har angst for å gå ut er det enkelt å komme seg for eksempel til ulike behandlere. Hos foreldrene som bor i et roligere område utenfor sentrum er det større avstand til alt. Men der kan hun til gjengjeld gå ut i hagen, og være i fred, når hun er dårlig.

Fortellingene passe godt inn i bildet av *den urbane anonymiteten* som er hentet fra de klassiske urbansosiologenes kategorisering av det moderne urbane bylivet. Et aspekt ved den urbane erfaringen er å kunne takle det nye og det fremmede som en del av hverdagen. Dette kan blant annet føres tilbake til Georg Simmel og hans arbeider fra forrige århundreskiftet (Simmel 1981, gjengitt i Ruud 2003:298). Fremmede er nærværende både i bomiljøet, nabolag og i det mer offentlige rommet. Det er imidlertid ikke bare andre som er fremmede for en selv, et moderne liv forutsetter at individet selv spiller rollen som fremmed. Disse casene kan da tolkes både som

et ønske om å tilhøre et fellesskap, men også å kunne velge å være en fremmed. I tillegg kan fysisk tetthet føre til at man beskytter seg ved å trekke seg tilbake og til det å være anonym. Jo større tetthet, dess mer beskytter beboerne seg og trekker seg tilbake til det private (ibid.).

Andre ungdom i vår målgruppe er opptatt av å *bo i nærheten av der de har vokst opp* eller der foreldrene bor. For eksempel forteller Jens at han vil flytte til et område i nærheten av der han nå bor med moren sin. *"Jeg liker meg så godt her og kjenner området fra før"*. Det samme forteller Liv. Hun sier hun helst vil bo i nærheten av der hun har vokst opp, et sted hun er svært glad i. *"Jeg orker ikke å bo midt i sentrum, i tette strukturer der alle kan se hverandre. Jeg vil bo et sted der jeg kan være anonym"*. Her knyttes anonymitet til et roligere sted utenfor sentrum, og til bygningsstrukturen som ikke er så tett som i sentrum.

Også Sara ser etter en bolig enten der hun har vokst opp utenfor Oslo eller der foreldrene bor nå i randsonen av byen. Hun forholder seg til det hun kjenner og liker godt disse nabolagene fordi de ligger nær skog og mark. Etter at hun ble syk har naturen hatt stor betydning for henne, og hun går mye turer. Det er viktig å ha fokus på frisk luft og mosjon. Før hun ble syk betydde ikke marka noe for henne.

Camilla trekker fram nærheten til familie og venner som sentralt for valg av bosted. For henne er det viktig å bo i nærheten av eget sosial nettverk og det er uaktuelt å flytte et helt annet sted utenfor dette nettverket. *"Venner betyr mye for livskvaliteten"*.

I en undersøkelse fra 2001 om ungdoms utflytting fra foreldre-hjemmet og deres boligpreferanser viste også disse funnene at ungdom på mange måter liker det kjente (Ruud 2001). De unge ønsket i stor grad å bosette seg i nærheten av der de har vokst opp, i et område de kjente fra før, og i mindre grad søke noe nytt. Dette handler om å sette pris på verdier de har knyttet til stedet. Ungdom ønsket også å bo sammen med noen de første årene, både av økonomiske årsaker, men også fordi de ønsket *"å ha noen rundt seg"* (ibid.:69). Funnene avdekket også hvordan ulike oppvekst-forhold og særlig familierelasjoner påvirket både tidspunkt for utflytting og hva de unge ønsket av bolig etter hvert. Mange familiemedlemmer som bor på relativt liten plass (dette gjaldt

særlig ungdom med minoritetsbakgrunn) eller skillsmisse var i stor grad årsak til tidlig utflytting hjemmefra (Ruud 2001:44).

Våre funn viser at ungdom i vår gruppe kan sies å være trygghetssøkende i den forstand at de vil bosette seg i nærheten av foreldre og kjente omgivelser. Disse funnene nyanserer bildet av at "all ungdom" vil flytte inn til sentrumsområder der alt skjer eller langt unna foreldrene for å slippe ikke å føle seg "passet på". Men i tillegg til at vår empiri støtter seg på annen forskning som viser det samme, tyder dataene på at behovet for trygghet og nettverk fra familie og venner i kjente omgivelser er av stor betydning når man er i en sårbar livssituasjon.

4.3.4 Hva er drømmeboligen?

Hva er det ungdommene ser for seg som drømmeboligen dersom de kan velge? I undersøkelsen var vi blant annet ute etter å få ungdommens boligdrømmer sett i et lengre tidsperspektiv.

For Camilla og kjæresten er drømmen en eiet bolig med minst to soverom. Flere enn ett soverom er viktig med tanke på at de kanskje en gang får barn og ikke minst for å kunne ta i mot overnattingsbesøk av venner og familie. Å ivareta et sosialt nettverk er viktig. De kommer fra forskjellige steder i landet og har en del av det sosiale nettverket sitt andre steder. I tillegg har de en drøm om en liten hageflekk. Samboer er ufør, og det hadde vært fint for ham å kunne pusle litt ute.

Hege ønsker seg et lite og søtt krypinn. Det skal ikke være så mange ting der og ikke så veldig ryddig. Hun drømmer om å overta huset til foreldrene, men det får hun ikke råd til. Hun trenger ikke så stort, men litt større enn de to rommene hun har nå.

Sara vil gjerne ha en bolig med to soverom, et hjem der hun kan stifte familie. For Sara er det viktig å slippe å måtte flytte og "etablere" seg flere ganger. "Jeg er allerede voksen".

Henning drømmer om å kjøpe seg et hus eller leilighet som han kan pusse opp selv og gjøre strålingssikker.

Svarene gir oss ikke de bildene vi kanskje forventet om hva som var ungdommens drømmebolig. Ungdommene forholder seg til en

realistisk tidshorisont som handler om å kunne flytte til en god bolig de kan slå seg til ro i de nærmeste årene. Boligdrømmen for disse ungdommene handler ikke om store hus og mange rom. Her signaliseres tvert i mot nøkterne ønsker som å ha egne soverom og plass til å ha besøk, i tillegg til drømmen om å kunne pusse opp og skape sitt eget. For denne gruppen handler det om å kunne oppnå en bolig basert på eget mulighetsrom enten det dreier seg om økonomi eller helsetilstand.

4.4 Betydningen av å ha sitt eget

Det gjør noe med selvfølelsen din å få sin egen bolig, det å ha sitt eget hjem. Når du har ditt eget er det ingen som kan kaste deg ut og du kan få slått deg til ro. Det er viktig å ha en trygg plass å komme til. Det gir også status å ha noe eget (Anja)

Dette sitatet gir et viktig bilde av hvordan ungdommen ser på det å ha sitt eget hjem. Sitatet kan danne utgangspunkt for den videre analysen.

4.4.1 Verdighet, status og trygghet

Bosituasjonen knyttes i stor grad til identitet. Begrepene som informantene selv anvender for å beskrive hva boligsituasjonen betyr er *verdighet*, *status* og *trygghet*. Det vil si både hvordan andre ser på en med et utenfrablikk og hvordan man oppfatter seg selv. Det handler både om å ha kontroll over egen situasjon på sikt, vise at man mestrer eget liv og om hvordan bosituasjon relateres til bestemte normer for hvordan dette bør være. Gjennom samtalene med ungdommen får vi også vite at de opplever at livet står på vent og at de opplever mangel på tilhørighet. De vet ikke hvor de skal gjøre av seg, fordi de ikke hører hjemme noe sted.

I følge psykolog Eva Tryti kan ungdom i en sårbar livssituasjon føle direkte skam ved å bo lenge hjemme fordi de ikke kommer seg inn på boligmarkedet (NRK Puls 12.11.12). Ungdom som bor ufrivillig hjemme hos foreldre, og som har falt utenfor arbeidsmarkedet fordi de sliter med kroniske sykdommer eller sosial angst, føler at de ikke har fått den inngangsbilletten til

voksenlivet som annen ungdom har. Dette er så skambelagt at mange ikke tør si at de bor hjemme (ibid.).

Hva er det våre unge informanter legger vekt på når de skal fortelle om betydningen av å ha et eget hjem? *"Egen bolig gir trygghet"*, sier Anja. Hun er ikke alene om å mene dette. I alle intervjuene er det nettopp trygghet der er opptatt av, å trygge framtiden i egen bolig. Og fordi bosituasjonen er uavklart er trygghet fraværende. Opplevelse av trygghet kan knyttes til forskjellige sider ved bosituasjonen. For det først handler det om det å kunne kontrollere egen hverdag. Å få være seg selv er en del av dette bildet. Flere ungdom forteller at de føler seg kontrollert av foreldre og andre som bor hjemme, og som hindrer dem i å kunne leve det livet de selv ønsker. For ungdom som har diagnoser innen mental helse er dette særlig sårbart. Det handler om selv å kunne regulere det sosiale liv i eget hjem, for eksempel om man vil være alene eller sammen med andre og når man selv ønsker besøk. Det handler også om å kunne dyrke egne interessefelt i fred for andres (foreldres) innblanding. Tilhørighet og trygghet finner de først når de har slått seg til ro i eget hjem der de selv kan bestemme.

Å eie gir forutsigbarhet

For det andre handler det om fremtidig trygghet, i kontrast til det flere opplever, nemlig usikkerhet for fremtiden eller "den midleritidige følelsen" (Vassenden et.al. 2012). Dette relateres til kortvarige leiekontrakter og et usikkert leiemarked. Det holder ikke å leie en kommunal bolig. Med tre års kontrakter, som er det som kommunene vanligvis opererer med, er det vanskelig å slå seg til ro, få stabilitet i hverdagen og tenke langsiktig. Det samme gjelder å leie på det private markedet. Gjennom leie på korte og kanskje også usikre kontrakter er man prisgitt andres planer, man har selv ingen kontroll og har mindre mulighet for selv å legge langsiktige planer. Derfor er målet å sikre en fremtidig trygghet ved å kunne eie egen bolig.

For Ola betyr det alt å ha sin egen leilighet, og det gir særlig trygghet i det å eie. Dessuten gir det en annen frihet å ha sin egen bolig. Før var han avhengig av andres betingelser og familierytme. Å eie sin egen bolig betyr også mye for selvbildet. *"Folk snakker og spør og det er godt å kunne fortelle at jeg har kjøpt selv. Det gir status"*. Nå kan han ta i mot besøk og ha overnattingsgjester. *"Det er viktig å komme i gang med livet sitt og leve som andre på min egen alder"*.

For Camilla og hennes kjæreste handler det om å ha eie fremfor å leie boligen. Det betyr mye for livskvaliteten å vite at man eier noe og kan pusse opp, male og innrede akkurat sånn man ønsker. *”Det er viktig å kjøpe. Det bygger opp deg selv. Med å leie føles det som om du kaster pengene ut til andre”*.

Petter understreker at det viktigste med å ha sin egen bolig, er at man får et privatliv. Man får også mer verdighet i egen bolig enn ved å bo hjemme. Egen bolig gir først og fremst følelsen av selvstendighet, i følge Sara.

For ungdom som har vokst opp i trygge hjem blir manglende kontroll over bosituasjonen ekstra sårbar, fordi i vennekrets og i familien tas trygghet i eide boliger for gitt. Dette påpekes også i en rapport om vanskeligstilte i boligeierland, der en av informantene sier ”Folk tror jo det er noe galt i hodet på deg når du leier” (Vassenden et.al. 2012:37). Informantenes ønske om å eie egen bolig får bred støtte i forskningen på feltet. Forskning om ungdom og boligetablering viser at drømmen om en gang å eie sin egen bolig står svært sterkt blant denne gruppen og er tungt forankret i den norske ideologien om boligeie (Sandlie 2008).

”Skrekken er å ende opp i kommunal bolig”

Ungdommen i vårt utvalg knytter verdighet og trygghet først og fremst til det å eie sitt eget, selv om leiemarkedet kanskje er det mest realistiske i startfasen. Å eie gir en større forutsigbarhet og ro for å kunne ivareta helse og muligheter for å få en jobb. Men mange vegrer seg for å leie også av andre årsaker enn korte leie kontrakter. De ønsker ikke å identifisere seg med de som bor i kommunale boliger.

Kommunal boliger, spesielt i storbyene, er gjerne lokalisert i nabolag eller i de samme boligkompleksene, der nabolagene ofte kan oppleves som lite hyggelige og til dels utrygge. Beboere med sammensatte problemer får tilbudt bolig i denne type nabolag. Men beboere som sliter med sosial angst og/ eller har behov for ro og forutsigbarhet bør for eksempel ikke bo vegg i vegg med beboere med rusproblemer eller som er utagerende. En av informantene sier:

Hvis jeg skulle få tildelt en kommunal bolig ville jeg være påpasselig med hensyn til hvilket nabolag jeg havnet i. Mange kommunale boliger går til de som ikke

er mors beste barn. Jeg vil bo der folk flest bor, og være en av dem. (Jens)

Anja står på venteliste for bolig i kommunen hun bor. Hun er veldig klar for å flytte ut av foreldrehjemmet igjen. Det er vanskelig å få noe og det er stor rift om boligene. Men det er ikke lett å måtte ta hva som helst, og hun ser med blandede følelser på hva som kan vente henne. *"Min skrekk er å ende opp i en kommunal bolig sammen med narkomane"*.

Ungdommens betenkeligheter om lite hyggelig nabolag bekreftes av beboere som selv bor i kommunale boliger. I rapporten om vanskeligstilte i boligeierland forteller informanter som sliter med rusmisbruk om frykten for å bli forhåndsdømt og stigmatisert fordi de bor i kommunale boliger. En forteller at folk kan sette spørsmålsteget ved henne som person og personlige egenskaper, og hun føler seg forhåndsdømt. Derfor vegrer hun seg for å fortelle at hun bor i kommunal bolig.

Kommunale leiligheter ser på trynet ut. Folk vil ikke bo der en gang. Det er akkurat som en hytte hvor folk ruser seg. Kommunal leilighet er tegn på at feiler noe, at du har et handikap eller et problem med personligheten eller har en diagnose. Jeg føler med litt unormal, når jeg bor i kommunal bolig (Vassenden et.al. 2012:29).

Bosituasjonen forsterker hennes problem.

Det er ikke sunt av kommunen å sette meg i en sånn leilighet. Leiligheten min er stemplet på en eller annen måte, den er på en måte utbrukt... Jeg kunne ønsket meg et annet nabolag. (ibid.).

Disse sitatene illustrerer det våre informanter frykter. Kommunale boliger har negative konnotasjoner og de som bor der blir stigmatisert. Det handler om verdighet.

Det er velkjent at fysiske omgivelser og nabolagets karakter kan innvirke på eget selvbilde. Dette kom blant annet fram da de eldre leiegående på Grønland i Oslo skulle rehabiliteres i regi av byfornyelsen på 1980-tallet. Eldre beboere som hadde bodd et langt liv i gårdene skammet seg over hvordan det så ut i gården, der både fasaden, inngangspartiet og trappeoppgangen var preget

av manglende vedlikehold over mange år. Beboerne ville ikke lenger invitere gjester hjem på grunn av det ytre fysiske forfallet. Det hjalp ikke at hjemmene var velstelte og vedlikeholdt. Det gikk på beboernes verdighet (Ruud 2003).

Forskning viser at det å eie egen bolig viser seg å påvirke helse i positiv retning. I tillegg til at eie - leiespørsmålet er knyttet til økonomiske fordeler, er det også knyttet til botrygghet. I en undersøkelse fra Sverige om sammenhengen mellom førtidspensjonering og disposisjonsform, viser funnene at det å eie boligen har positiv effekt på helse og levealder (Hartig og Fransson 2006, gjengitt i Hansen 2006:59).

Å eie viser seg også å påvirke livskvalitet. Usikkerhet, utrygghet og ustabilitet ved å leie bolig kan knyttes til negative helseeffekter. Å leie er blitt beskrevet i forskningslitteraturen som en fattigdomsfelle, og som i så fall også er et helseproblem (Hansen 2006:58). I kartlegging av boligsosiale problemer er kort leiekontrakt brukt som indikasjon på et alvorlig boligproblem. Et moment som trekkes fram er at leieforhold med korte kontraktstider medfører hyppig flyttinger, noe som i seg selv også kan ha effekt på helse (Hansen 2006:59).

Det kan videre oppstå marginalisering på grunnlag av andres reaksjoner, holdninger og handlinger. I forhold til mennesker med nedsatt funksjonsevne bidrar dette til å forsterke følelsen av begrensninger for dem det gjelder, og kan ofte oppleves som en større hindring enn den medisinske tilstanden. Det oppstår symbolske grenser der man føler seg utenfor, ekskludert fra voksenlivet. Symbolske grenser bidrar til å definere hvem eller hva som befinner seg på innsiden, og hvem eller hva som befinner seg utenfor gitte fellesskap. Dette blir følgelig et viktig element for eget selvbilde og forming av egen identitet. Et relevant begrep her er myndiggjøring. Myndiggjøring forstås blant annet ved at folk blir i stand til å definere egne problemer og finne egne løsninger (Vassenden et.al 2012:16).

Å bidra til å dempe marginalisering finner vi særlig i integrasjonspolitikken. Sosial integrasjon er en viktig forutsetning for et velfungerende liv for mennesker med nedsatt funksjonsevne. En optimistisk versjon av integreringspolitikken bygger på en idé om at bare man bygger ned segregerende ordninger, som institusjoner og spesialskoler, vil sosiale integrering følge nærmest av seg selv. En

slik forestilling bygger på forutsetninger om at vanlige sosiale miljøer er preget av toleranse og åpenhet for mangfold. I følge Tøssebro viser evalueringen av integreringstiltak at den sosiale siden kan være den vanskeligste, der negative holdninger og stigmatisering preger samfunnet (Tøssebro 2010:63).

4.4.2 Strukturering av hverdagen

Kjennetegn ved vår målgruppe er at hverdagens strukturer og rutiner ofte faller ut i perioder på grunn av helsetilstanden. Derfor er det å etablere og vedlikeholde strukturer i hverdagen viktig fordi det kan bidra til bedre mestringsfølelse og følelsen av å ha kontroll over tilværelsen. Hjemmet fungerer som ramme for å kunne strukturere hverdagen, og for ungdom i en sårbar livssituasjon kan faste rammer og strukturer bidra til bedre livskvalitet. Det å kunne bruk eget hjem på å få hverdagen til å falle på plass blir viktig. Dette kan gi seg utslag i ulike forhold, som for eksempel å holde pinlig orden og ryddighet hjemme, i hverdagens fysiske omgivelser.

Anders er avhengig av orden rundt seg for å mestre hverdagen. ”Jeg kan ikke bo med rot rundt meg, da blir jeg dårligere. Det må være ordentlig og pent. Jeg har vært på visninger hvor leilighetene ikke ser ut. Det er grisete og rotete både inne i leiligheten og i oppgangen. Jeg kan ikke bo sånn”, forteller han. Han sier at han også er opptatt av estetikk og kvalitet, og kan ikke bo med enkle løsninger. I tillegg er omgivelsene viktig. Han må bo i et trivelig strøk. ”Jeg blir fort deprimert av omgivelsene”.

For Anne kan daglig husarbeid fungere som terapi. Selv om hun ikke må ha det så ryddig var det viktig for henne å holde orden. ”Jeg er ikke verdens mest ryddige person. Men da jeg ble syk slet jeg med husarbeid og med å holde orden. Jeg fikk en periode en boveileder som hjalp meg”. Anne hadde problemer med å strukturere hverdagen da hun var dårlig, og mente selv det var viktig at noen hjalp henne med å opprettholde rutiner hjemme. Anne må dele wc og bad med andre beboere. Nå er hun eneste jente i oppgangen og har derfor normalt ingen å dele med. Men det er ikke fritt for rusa naboer som benytter badet. ”Det ser ikke særlig bra ut etter dem når de har vært der, og av og til er det også grisete i oppgangen”. Men dette har ingen negativ betydning for Anne. Hun trives godt fordi hun har sitt eget.

Fortellingene over illustrerer betydningen av hvordan de fysiske omgivelsene påvirker helsetilstand og følelse av mestring og kontroll.

Å ha kontroll over hverdagen handler også om å ha fullt herredømme over hvem man omgås og i hvilke situasjoner. Det er for eksempel ikke like lett å ha besøk hjemme fordi gjester vil kunne bryte med orden og rutiner som man selv har skapt i eget hjem. Anders forteller at for ham betyr hjem et fristed der han vil være for selv og ha full kontroll. Han liker ikke å ha besøk fordi de som kommer på besøk ikke forstår hans grenser og koder. *"Jeg er ikke sosial og tappes fort for energi når det er mange rundt meg"*. Han bruker sosiale medier daglig. Selv om dette i følge Anders ikke kompensere for kontakt med mennesker, fungerer det bra. Det betyr at han selv kan kontrollere den sosiale kontakten.

For andre vil sosial kontroll i eget hjem bety at man ikke kan sees og dermed ikke føle seg overvåket. Da fungerer hjemme som et privat fristed man kan gjøre som man vil, utenfor kontrollerende organer som foreldre eller hjelpeapparatet. Enkelte av ungdommene forteller at de ikke ønsker at andre skal se at de er syke eller har dårlige dager, heller ikke foreldrene. De ønsker ikke å ha folk inn på seg.

I undersøkelser om beboertilfredshet underbygges sammenhengen mellom helsetilstand og boligforhold og nabolag. Funn fra internasjonale undersøkelser viser at tilfredshet med boligsituasjonen øker når en oppfatter at boligen har god standard og lokalisering, når en er stolt over å vise fram boligen og føler at boligen er en "god avspeiling av dem selv". Tilfredshet øker også når nabolaget er godt vedlikeholdt, naboene er vennlige og man føler trygghet (Hansen 2006:72). Det vises også til undersøkelser som viser at oppfatningen av boligen påvirker mer på helsen enn objektive karakteristika. Dette er kjent blant annet i byområder med fysisk forfall som gjennomgår store endringer (byfornyelse), der beboerne ser mer forsonlig på sine boligers tilstand enn profesjonelle inspektører (Ruud 2003).

I vårt utvalg finner vi også andre forhold som regulerer besøk hjemme hos de unge, men som kan knyttes mer til ufrivillighet. For de som sliter med allergi er dette en utfordring. Henning forteller at han ikke kan ha besøk av venner fordi de sjelden er villige til å slå av mobilen eller de glemmer det. Han synes selv at

han møter lite forståelse for sitt problem. Fordi han må holde seg mye hjemme (det er få steder i nærheten han kan oppholde seg uten å bli dårlig), blir det mye lesing og litt TV-titting, og ellers lite sosialt.

4.5 Oppsummering

I dette kapitlet har vi belyst ulike sider ved hva det betyr å ha sitt eget hjem for ungdom i en sårbar livssituasjon. Funnene viser i stor grad at det er en lang vei fram mot eget hjem for denne gruppen. Fasen bærer større preg av midlertidighet enn hos annen ungdom. Selv om det ikke er uvanlig å måtte flytte tilbake til foreldrene etter å ha flyttet hjemmefra, er fremtidsutsiktene mer usikre grunnet økonomi, manglende tilknytning til arbeidsmarkedet og ikke minst helsetilstand. Vi ser også at boligene til en viss grad må ha noen egenskaper som begrenser valg av bolig. Det kan være vanskelig å velge de minste boligene med arealeffektive løsninger både på grunn av helsetilstand og for å kunne pleie sosialt nettverk hjemme. Funnene viser i tillegg at nabolag har stor betydning. Det er viktig for vår ungdom å ikke bli identifisert med beboere som bor i kommunale boliger. Kommunale boliger har for mange en litt negativ og stigmatiserende konnotasjon fordi de få kommunale boligene som finnes fordeles til de som har størst behov og regnes som mest vanskeligstilt. Dette gjelder særlig storbyer og presskommuner. Derfor knyttes det lav status og stigmatiserende identitet til slike boliger. Ungdom i vår målgruppe føler seg ikke hjemme i denne kategorien og gjør det de kan for å unngå å havne der.

Den tydeligste distinksjonen mellom ungdom flest og denne gruppen ser vi i imidlertid hva det betyr å ha sin egen bolig.

Status relateres først og fremst til det å eie egen bolig framfor å leie. I tillegg til økonomisk sikkerhet ligger det stor symbolverdi i det å eie. Å eie egen bolig signaliserer i større grad at man har kontroll og mestrer eget liv, og at man er uavhengig av offentlig hjelp, noe som er særlig viktig å vise for denne gruppen som er i en sårbar livssituasjon. Dette er ekstra sårbart fordi bolig i så stor grad knyttes til økonomi og til arbeidsmarkedet, og ungdom i vår målgruppe faller ufrivillig ”mellom to stoler”. Det handler om

verdighet og synet på seg selv som det å bli voksen der denne fasen utsettes. De mangler inngangsbilletten til voksenlivet.

Hva eget hjem betyr for vår målgruppe i denne undersøkelsen kan oppsummeres i følgende kategorier: Et hjem kan forstås som ungdommens *territorium*, et sted der de selv bestemmer og har kontroll over eget liv. Det handler om å kunne forme sitt eget og være ”herre i eget hus”. Hjemmet er også den *private*, intime sfære også sett i forhold til verden utenfor. Og i forlengelse av det kan hjemmet sees som et *tilfluktssted*, et sted der det ikke behøves å ta hensyn til fremmede. Ikke minst kan hjemmet sees som et trygt *holdepunkt* i hverdagen, noe som føles konstant når hverdagen ellers føles turbulent, og der både hverdagens rutiner og minner som kommuniseres gjennom for eksempel bilder og gjenstander bidrar til dette (Rolness 1995, Ruud 2003, Tretteteig 2009). Disse kriteriene samsvarer med Gullestads forklaring på hjem.

Men for enkelte grupper kan hjem også oppleves som *stengsel* i forhold til omverdenen og en barriere i hverdagen fordi man enten er fysisk forhindret i å komme seg ut av sitt eget hjem uten hjelp eller ikke selv har kunnet velge bolig eller bosted (Ruud 2003).

En annerledes ungdomstid

I innledningen til dette kapitlet skisserte vi noen trekk som karakteriserer ungdommens livsstil. Det å kunne velge å utsette etablering er særlig tydelig i denne fasen. Etablering assosieres med voksenlivet, og ungdom vil være fristilt så lenge som mulig. Det betyr ikke at de ikke skaffer seg bolig eller jobb, men selv å kunne velge når dette skal skje er viktig.

Det som skiller ungdom flest med ungdom i denne undersøkelsen er at de ikke kan velge når de skal etablere seg, eller velge å utsette etablering enten det handler om bolig, om de skal veksle mellom å bo alene eller sammen med andre, om de skal bo for seg selv eller hjemme hos foreldre. Helsetilstand og sykdomsforløp hindrer muligheten for valg, og har medført forsinkelser og avbrudd i utdannings- og jobbforløp. Det blir viktig å ta igjen år som satte dem på vent. Mange må gå sakte fram steg for steg mens tiden løper fra dem. Når annen ungdom kan bruke tid på å prøve litt forskjellig, må ungdom i vår undersøkelse være målrettet. Dette medfører i stor grad en annen ungdomstid.

5 Inntekt og boligøkonomi

5.1 Innledning

Vi har sett at mange av både de eldre og yngre ungdommene bor hjemme. Flere av de eldre ungdommene har bodd ”ute” i perioder, men etter perioder med sykdom har de flyttet hjem. Dette handler om vanskene med å finne en egnet bolig til en akseptabel kostnad, men også om behovet for støtte og hjelp når de er i en vanskelig situasjon på grunn av sykdom og behandling.

Vi ser at både de eldre og de yngre har felles problemstillinger knyttet til økonomi. Hva de har å leve av og hvilke økonomiske framtidsutsikter ser de? Dette vil bestemme hvilke boligprosjekter de har muligheter til å delta i.

Den generelle boligpolitikken legger opptil at flest mulig skal hjelpes inn i en eiebolig. Som vi har sett tidligere, er dette verdier som våre informanter deler. Men hvordan skal dette skje? Muligheten avhenger på den ene siden av hvilke inntekter en har, på den annen side kommunenes bruk av Husbanken bolig-økonomiske virkemidler, som Startlån, boligtilskudd til etablering og bostøtte. Våre informanter er unge og mange av dem lever i dag av en midlertidig ytelse, arbeidsavklaringspenger. Veien videre kan gå til varig jobb, til studier (og jobb) eller til varig uføretrygd. Veien videre er åpen. Slik er det også for dem som er i jobb i dag. Helsesituasjonen og mangel på arbeidsevne kan føre dem ut av arbeidslivet ved neste korsvei.

- Tre av våre informanter er i jobb, men det kan være uklart hvor mye og hvor lenge de vil kunne jobbe.
- To er uføretrygdet.

- De øvrige åtte lever av arbeidsavklaringspenger. Tre av dem som lever på arbeidsavklaringspenger er på vei til studier. Fire er på vei til jobb og for en er situasjonen noe uklar.

Arbeidsavklaringspenger er en midlertidig ytelse og disse åtte er i en gjennomgangssituasjon som kan ende på ulike måter. Men intervjuene viser at selve overgangene fra arbeidsavklaringspenger til studier eller jobb, kan by på problemer.

5.2 I jobb – er det noen sak da?

De tre ungdommene som er i jobb har alle høyere utdanning. Ikke alle er i vanskelig situasjoner. Beate, en velmedisinert astmatiker, er i full jobb, har spart over år og kjøpt egen bolig. Verre er det for Camilla. Hun måtte oppgi sitt opprinnelige studium da hun ble syk, men har siden tatt en helsefaglig utdanning. Hun bor i dag sammen med sin uførepensjonerte samboer i en kommunal leiebolig. Hun er ikke sikker på om hun bor der ulovlig, og situasjonen er ubehagelig. Strategien er å jobbe så mye som mulig og prøve å finne seg noe. Med sykdommen følger det senskader, en trøtthet som hun ikke vet om går over. Hun jobber derfor 84 prosent jobb og føler at hun bare sover, jobber og spiser. Fritiden tilbringes på sofaen. Hennes yrke gir en begynnerlønn på ca 350 000³, noe som innebærer at hun har en årlig inntekt ca 295 000. Sammen med en uføretrygdet samboer, gir dette ikke noen høy familieinntekt. Men situasjonen kan utvikle seg til det verre – det er ikke gitt hvor lenge hun klarer å jobbe i en så høy jobbbrøk. Hun er ung og har ingen opptjening i folketrygden. Skulle hun måtte søke delvis uføretrygd, får hun første en lang overgangsperiode med arbeidsavklaringspenger og deretter ville hennes uføretrygd utgjøres av grunnbeløpet. Det er også slik at dersom man arbeider i 60 prosent stilling eller over, kan man ikke få arbeidsavklaringspenger. Her er ingen smidige overganger og jobbsituasjonen og dermed (bolig)økonomien er derfor usikker.

3

<https://www.sykepleierforbundet.no/ikbViewer/Content/886240/Tariffomr%E5det%20KS%20-%20minstel%F8nnsatser%20fra%206juni2012.pdf>

Knut er mindre bekymret. Han er høyt utdannet og i god jobb. De siste par årene har han bodd hjemme hos mor, behagelig, men ingen løsning på sikt. Han er på boligjakt og forventer å kjøpe sin egen bolig i nær framtid. Han har søkt Startlån, men fått avslag pga for høy inntekt. Men han har spart og får foreldrehjelp til finansieringen. Så langt er hans historie som mange andre unges. Men også han preges av sin sykdom. Han, som Camilla, bruker alle krefter på jobben. Han sier med et smil at han ser på seg selv som en idrettsutøver: spiser, trener, sover og hviler mye! Han er syk, men frisk likevel. Han har vært inne på at det i hans situasjon kan være en utfordring å påta seg store boligkostnader. På sikt er utviklingen av hans arbeidsevne uklar. Men han vil ikke tenke på dette og tar det når det måtte komme.

5.3 Arbeidsavklaringspenger og veien videre

Åtte av våre informanter lever på arbeidsavklaringspenger. Arbeidsavklaringspenger ble innført 01.03.2010 og innebærer en sammenslåing av de tre tidligere ytelsene rehabiliteringspenger, attføringspenger og tidsbegrenset uførestønad. Arbeidsavklaringspenger sikrer inntekt i perioder der en pga sykdom eller skade har behov for bistand for å komme i arbeid. Denne bistanden kan være arbeidsrettede tiltak, medisinsk behandling eller annen oppfølging fra NAV. Dette kan være arbeidsutprøving etter en har vært syk eller annen oppfølging fra NAV etter at behandling og tiltak er forsøkt. For å få arbeidsavklaringspenger må arbeidsevnen på innvilgelsestidspunktet være nedsatt med minst 50 prosent. Som hovedregel kan en ikke motta avklaringspenger i mer enn fire år (NOU 2012:6).

For dem som ikke har opparbeidet rettigheter i folketrygden, vil ytelsen ligge på 2 G for dem som er 26 år eller eldre når skaden eller sykdommen inntreffer. Er en yngre vil den årlige minsteytelsen ligge på 2,66 G (G= grunnbeløpet i folketrygden). Hva innebærer dette? Pr. 01.05.2012 ligger G på 82 122 eller 6 844 pr måned. Det betyr for våre ”voksne” syke informanter at de mottar 160 000 i året eller brutto eller 13 600 pr måned. Dette beløpet beskattes fra 01.03.10 som inntekt. Våre informanter fikk utbetalt ca 10 000 i måneden.

Til sammenlikning er NAV livsoppholdssatser for en person 6 860 kroner mnd. SIFO operer med en minstesats for en-personshushold på 7 427 pr mnd (2011) I denne satsen er ikke boligutgifter tatt med.

5.3.1 Ut i jobb?

Fire av ungdommene er på vei ut i jobb. Hege bor hjemme, er uten utdanning og håper på komme seg i en butikkjobb, et yrke som hun tidligere har hatt. Hun er for tiden ikke frisk nok, men håper å kunne få en praksisplass et sted og prøve seg. Hun tenker å kjøpe sitt eget når hun blir frisk nok og får finansieringshjelp av familien. Der hun har lyst å bo bygges det for tiden mange mindre leiligheter og hun mente at det er kjøpers marked.

Også Henning har i mange år hadde vært i god jobb, etter hvert også lederjobb. Han har vært syk siste 2,5 år, men kunne før han ble syk kjøpe seg noe sentralt. Han var imidlertid komfortabel med å leie en bolig like ved jobben og der bor han fortsatt. Arbeidsforholdet er heller ikke avsluttet, men det er heller ikke noe poeng for han som jobber i en bransje med stort trykk og etterspørsel. Han kan få noe nytt når som helst. Han jobber via PC og kan også jobbe hjemmefra. Problemet er at det går sakte framover og arbeidskapasiteten hans er fortsatt lav, ca 20 prosent. Skulle han jobbe, måtte han ha en arbeidsplass som var tilrettelagt i forhold til hans allergi/overfølsomhet. Og når kapasiteten er så lav, mener han at det er lite å hente. Han mener også at han møter lite forståelse fra NAV som tilbyr jobbsøkekurs. Ikke får han noe boligtilbud når, som han sier, ikke er sosialklient. Og går man på avklaringspenger, er det ingen bolighjelp i hans kommune. På sikt ønsker han å kjøpe et gammelt hus i den omegnskommunen der han er oppvokst, et gammelt hus som han kan pusse opp. Men boligdrømmen står foreløpig på vent både på grunn av pengemangel og dårlig helse.

Den siste informanten vi vil trekke fram er Sara. Hun er høyt utdannet og har studert og jobbet ute før hun ble syk. Under sykdommen flyttet hun hjem til foreldrene og der bor hun enda. Men det drøyer før hun kommer i jobb og omgivelsene synes ikke å ha så stor forståelse for dette. Hun er jo frisk? Men hun sliter også med senskader. Hun blir fort sliten og det tar tid å komme seg. Hun ønsker seg en jobb i 50 prosent stilling, noe som ikke er

vanlig i hennes yrke, en mannsdominert profesjon. Hun har også jobbet ute og har ikke profesjonelt nettverk i Norge. Sara er klar for å komme i jobb og kjøpe seg en tre-romsbolig der hun kunne stifte familie. Men det ser vanskelig ut så lenge hun ikke er 100 prosent frisk. Hun har søkt om Startlån, men fått avslag fordi hun ikke har fast inntekt. Foreldrene har også tilbud seg å ta opp lån på hennes vegne, men det synes hun ikke er riktig. Det er uklart hva som blir løsningen både på kort og lang sikt.

Det finnes overgangsordninger mellom avklaringspenger og lønnet arbeid. Dersom en arbeider 60 prosent eller mer i full stilling, mister en arbeidsavklaringspengene. Arbeider en mindre enn 60 prosent, vil arbeidsavklaringspengen reduseres. Denne reduksjonen i arbeidsavklaringspenger skjer fra første time med lønnet arbeid. Dette syntes en av vår informanter var en lite sjenerøs ordning når en prøvde å komme tilbake etter sykdom. Det innebærer at overgangsordningen fra arbeidsavklaringspenger til lønn er til stede for Sara. Men arbeidsavklaringspengene vil reduseres og, uten å ha regnet på dette caset, vil da en evt 50 prosent stilling utgjøre hennes økonomiske grunnlag. Da er hun fortsatt langt unna å kunne ta opp privat lån og finansiere sin familiebolig.

5.3.2 Over i studier?

Noen av våre informanter er potensielt studenter, Liv og Anne. Begge har vært studenter, men har hatt avbrudd på grunn av sykdom. Begge har bodd på studentby og opplevd at en tett bosituasjon forverret sykdommen deres. Liv har begynt å lese litt igjen. Hun bor for tiden hjemme hos mamma og ser på muligheten til å finne noe eget. Hun vil gjerne leie en sentral bolig, et sted hun kan være anonym. Anne har foreløpig ikke hatt kapasitet til å studere. Men hun er stålende fornøyd med boligsituasjonen. Ved hjelp av forskudd på arv og Startlån, har hun kjøpt sin første bolig. Den er liten, med bad på deling på gangen, men hun trives godt. Hun har tenkt å bo der et par år til og så flytte til noe større og synes at hun har kommet godt i gang med en boligkarriere, sykdommen til tross.

Også Petter skal studere, men bor nå hjemme hos foreldrene. Han er godt voksen og har hatt egen leilighet tidligere, finansiert med Startlån og etableringstilskudd. Men av ulike grunner flyttet han fra

byen for noen år og solgte leiligheten. Så nå står han på bar bakke og lurar på om det går an å få Startlån for andre gang.

Men det er ikke god økonomi i å gå over fra arbeidsavklaringspenger til studielån. Ser vi på nivået på studielånet⁴ ligger det i samme periode på 92 250. Lånet betales ut over 10 mnd. Første måned i hver termin utbetales det et større beløp (oppstartkostnader som bøker, avgifter og lignende). Det studenter har å leve for er 6 938 pr måned. Det forutsettes da at en heltidsstudent (tar 30 studiepoeng pr semester). Studerer en på deltid, blir lånekassens støtte (lån og stipend) redusert i forhold til deltidsprosenten. Tar en mindre enn 14,5 studiepoeng, får en ingen støtte fra lånekassen.

Vi ser at de som lever på arbeidsavklaringspenger har det romslig i forhold til studenter. Ser vi på overgangen fra arbeidsavklaringspenger til studielån, vil det være slik at dersom man tar 10 studiepoeng, får en ingen støtte fra lånekassen og beholder arbeidsavklaringspengen. Går en opp til 20 studiepoeng, får en 67 prosent støtte fra lånekassen, men er da 66 prosent arbeidsfør og da faller arbeidsavklaringspengene bort.

Man lever ikke på 67 prosent studielån. Dette innebærer at grunnlaget for egen forsørgelse faller bort dersom en ikke går direkte fra 20 prosent til 100 prosent arbeidsførhet og får 100 prosent studielån. Vi vet imidlertid ikke hvordan disse ordningene praktiseres. Flere som var i en potensiell studiesituasjon hadde fått grønt lys for å studere og motta arbeidsavklaringspenger, men de vet ikke hvor lenge dette vil vare. Dersom de kan studere 10 prosent, er de i en gunstig situasjon i relasjon til andre studenter, men som vi har sett av andre historier, er de fleste preget av sykdommen og kan bare studere fullt dersom alt annet i livet settes til side. Ut fra de historiene vi har fått presentert, er det også svært usikkert om de alle klarer å gjennomføre sine studier og komme i jobb.

⁴ <http://www.lanekassen.no/Hovedmeny/Stipend-og-lan/Hoyere-utdanning/Hvor-mye-kan-du-fa/>

5.3.3 Går det mot uføretrygd?

Anders har prøvd seg på mye, men har nå tatt fagbrev og er på aktivt jobbsøk. Også han bor har bodd hjemme de siste årene. Han er ikke på aktivt boligsøk fordi jobbsøkeprosessen tar alle krefter og all oppmerksomhet. Men det virker ikke så sikkert at han kommer i jobb. Han er samtidig under vurdering for uføretrygd og evt. søknad om ung ufør. Han ønsker sitt eget, men ser det er vanskelig. Han har problemer med sosial kontakt og blir lett isolert. Som vist i forrige kapittel mener Anders at han må bo sentralt, slik at det sosiale livet kommer til han. Det er for eksempel helt greit å gå på kino, i parken og andre steder der han møter mennesker uten å måtte være sosial. Men å kjøpe noe sentralt, er dyrt. Der konkurrerer han i et vanskelig marked.

Han har søkt om kommunal bolig i Oslo, men fått avslag fordi han ikke hadde tilstrekkelig botid. Han var heller ikke så lysten på en kommunal bolig fordi kvaliteten ofte er lav og naboskapet ubehagelig. Vi så i forrige kapittel at det var fleres skrekk å ende opp i en kommunal bolig. Han kjenner Husbankens ordninger, men har ikke aktivt søkt noe. Han er medlem av flere boligbyggelag og regner med at han vil få bostøtte.

5.3.4 Endelig en avklaring - uføretrygd

Ola er godt voksen og har fått innvilget uføretrygd. Han bodde hos familien i flere år før det ble erkjent at det var noe i veien, at han ikke egentlig var blitt frisk av sin kreftsykdom. Følgeskadene var mange. Han fikk først midlertidig uførepensjon (nå arbeidsavklaringspenger) og syntes det var fint å kunne begynne å betale for seg hjemme. Der ble han i 10 år før han tok et initiativ overfor kommunen og fikk der god hjelp. Han søkte Startlån og fikk bekreftet at han ville få både bostøtte og etableringstilskudd. Saksbehandlingstiden var heller ikke lang. Han sjekket prisene i det aktuelle boligmarkedet og fant ut hvilket segment det var mulig å finne noe han hadde råd til. Han gikk på visninger og fikk raskt napp. Han er svært fornøyd med leiligheten på ca 40 kvm, med god planløsning, har heis og stor innglasset balkong. Han har også bil. Han synes han sitter godt i det og savner ingen jobb å gå til. Han har engasjert seg i frivillig sektor og han får se hva han gjør

senere. Arbeidslivet virker ikke å friste, men det viktigste er å ikke havne i en situasjon som gjør han dårligere stilt.

5.4 Kommunale boliger, forvaltning og boligøkonomiske virkemidler

5.4.1 Kommunale leieboliger

Ungdommens framtid i boligmarkedet vil bestemmes av den kommunale boligpolitikken. Kommunene har ulike virkemidler: De kan yte Startlån og gi boligtilskudd for å hjelpe de unge over i en selveierbolig. Samt bostøtte som vil dekke opp deler av kostnaden. Alternativt har kommunene egne leieboliger, kommunale boliger. Også i relasjon til utleieboliger vil bostøtten komme inn som en del av husleiefinansieringen.

Det er ulikt hvor mange slike boliger kommunene har og etter hvilke politikk de forvaltes. Fra å være et subsidiert leiemarked har kommunale boligene gått over til å være boliger som fordeles selektivt til de som faller utenfor boligmarkedet, ”boliger for vanskeligstilte”. Disse boligene prises etter prinsippet for gjengs leie, noe som innebærer at leieprisen ikke avviker vesentlig fra det øvrige leiemarkedet. Kostnaden for husholdet dekkes delvis gjennom bostøtte og sosialhjelp. Leiekontraktene er normalt tidsbegrensede, med en avtaletid på 3 år. Ved kontraktens utløp vil det gjøres en vurdering om leietaker fortsatt er å betrakte som vanskeligstilt. En kommunal leiebolig er ment å være en gjennomgangsbolig. Den generelle politikken legger opp til at kommunene skal hjelpe så mange som mulig over i egen bolig (Barlindhaug og Medby 2007).

Dette innebærer også at porten er trang for å bli tildelt en kommunal bolig. Kriterier og forvaltningssystemer varierer mellom kommunene. Den kommunale boligmassen er tildels bygd opp ut fra tilskudd fra Husbanken knyttet til tidligere ulike politiske satsinger, som eldreboliger, psykiatriboliger osv. Tidligere ble disse forvaltet av de ulike tjenesteområdene rettet mot sine klienter. Dette er nå i endring. Dette kunne innebære at personer med boligproblemer som ikke tilhørte en av disse gruppene, falt utenfor dette tildelingssystemet.

5.4.2 Endring i den kommunale boligforvaltningen

Kommunene har i dag i hovedsak en annen boligforvaltning der kontrahering av boliger og alle tjenester knyttet til det tekniske og den økonomiske forvaltningen er lagt under en ledelse. De som representerer brukerne samler seg i en sentral tildelingsenhet for å se på behov og fordeling (Barlindhaug og Medby 2007:108).

Det har også vært nødvendig å samle boligene fordi behovene ikke er statiske og deler av boligmassen ikke lenger egnet for formålet. Det foregår derfor i alle kommuner en omdanning av den kommunale boligmassen med nedsalg av uhensiktsmessige boliger og kontrahering av nye (Barlindhaug og Medby 2007:109,110). For eksempel selges gamle, små trygdeboliger og det anskaffes flere større familieboliger beregnet på flyktningfamilier.

I mange kommuner har den kommunale boligmassen vært konsentrert i noen bygninger eller områder med den følge at personer med større og mindre sosiale problemer blir samlet. Dette har uheldige virkninger for boligmiljøet. Kommunen prøver å løse dette på ulike måter ved å ruste opp boligene, selge ut noe for å senke konsentrasjonen og flytte noen av opprinnelige beboerne til bedre egnede boliger og miljøer. Men den kommunale leieboligmassen fører ofte til oppsamling av sosial problemer.

Som vi var inne på i forrige kapittel har flere av våre informanter erfaringer med og oppfatninger om forhold knyttet til kommunale leieboliger. De var redd for å komme i et "dårlig" nabolag, de er redd for å ende opp med naboer som ruser seg. De var redd for bråk og uro og for den stigmatisering som lett følger disse miljøene.

Men det er også problemer med kø og søknadsfrister. Anja hadde søkt sin kommune om kommunal bolig. Det fikk hun ikke, det var mange søkere. Hun fikk også beskjed om at ble hun satt i kø til det ble ledig en "psykiatribolig". Hun trengte en vanlig bolig, ikke en bolig med tilsyn. Det kan synes som Anjas kommune ikke har omorganisert boligforvaltningen sin og opererer utfra at hver omsorg har "sine" boliger. Hun blir da prisgitt hvor lang psykiatrikøen er og hva slags boliger de har.

Vi har omtalt overgangen fra tidsubestemte kommunale husleiekontrakter til tidsbestemte huseleiekontrakter med normalt tre års

varighet. Camilla var i jobb og bodde i kommunal leiebolig samme med sin uføresamboer. Hun oppfattet leieforholdet som utrygt og tilfeldig. Samboeren hadde bodd i boligen i mange år og hadde fått fornyet sin leiekontakt. Nå opplevde hun at kommunen ikke ønsket å forlenge kontakten, men etter press ble den noe forlenget. De opplevde situasjonene som om de skulle bli kastet ut.

Vi ser at kommunale leieboliger forbindes med dårlig og urolig miljø og slike steder ønsker ikke vår unge å bo. Men en leiebolig i et "alminnelig" strøk, kunne være en løsning. Videre kan tidsbegrensede kontrakter oppleves som usikre når ungdommene forstår avslutningen av en kontrakt som en utkastelse. De har tydeligvis ikke fått hjelp til å komme over i annen bolig. Dersom de ikke får hjelp til å komme seg videre, følges ikke intensjonene i boligpolitikken.

5.4.3 De boligøkonomiske virkemidlene

Hvordan matcher de boligøkonomiske den situasjonen som ungdom i vår målgruppe står overfor? Hvordan ser boligpolitikkens visjoner ut for dem? Kan de bo trygt og godt og hvordan finner de en bolig som er tilpasset egen behov og økonomi (NOU 2011: 31)? Som vi har sett, har mange av våre informanter ikke egen bolig og de bor i og for seg trygt og godt hos sine foreldre. Men som vi har vist er dette ikke en ønsket situasjon. Som unge voksne opplever de seg som uselvstendige og en egen boligen er for dem både et symbol på selvstendighet, men som vi også har sett, et virkemiddel for å bli selvstendig: livet i en egen boligen vil bidra til å strukturere dagen og hverdagslivet og gjøre dem mer ansvarlige.

Hvilke valg har de? Som annen ungdom kan de velge å eie eller leie. Boligpolitikken har over lengre tid lagt opp til at så mange som mulig skal eie sin egen bolig. Flere ulike ordninger bygger opp om denne målsettingen. De mest sentrale ordningene som administreres av Husbankene er Startlån, tilskudd til etablering og bostøtte.

Av våre bolighistorier har vi kun sett én eksemplarisk historie der kommunen ved hjelp de boligøkonomiske virkemidlene har hjulpet en av vår informanter til egen, eiet bolig. Han var godt

vakken, uføretrygdet og fikk kjøpt egen bolig som han var godt fornøyd med. Kommunene hadde vært både rask og grei.

Også Anne har fått Startlån som sammen med forskudd på arv finansierte leiligheten. Men hun får ikke bostøtte (noe hun hadde regnet med å få) fordi bostøtteordningen stiller funksjonskrav til boligen som hennes bolig ikke oppfyller. Annes bolig har ikke eget bad og hun faller derfor utenfor ordningen. Men en bokostnad på 6 000 i måneden, ville bostøtten ha betydd mye for henne. Hun har anket vedtaket.

Sara hadde søkt Startlån og fått avslag på grunn av manglende inntekt. Knut fikk heller ikke Startlån pga for høy inntekt. Flere av våre ungdommer kommer nok til å søke Startlån når de er over i varige ytelser eller jobb. Vi ser at de gode bolighistoriene våre er Startlånhistorier.

5.5 Oppsummering

Vi finner at de fleste av våre ungdommer står i en labil situasjon: De som er i jobb, vet ikke hvor lenge og hvor mye de klarer å jobbe. De som går på arbeidsavklaringspenger, vet ikke hvor lenge de får denne ytelsen og er ikke sikker på hvor veien går videre. Alle satser de på å bli friske, å kunne gjenoppta sitt gamle liv eller som en formulerte det: Han vil komme fortere enn svint ut i arbeidslivet og hente igjen sine jevnaldrende. Etter lange sykdomsperioder er det mange som har mye å ta igjen. Eller de unge jentene som venter på å kunne gjenoppta sine studier. De er optimistiske og satser på at hjelpeapparatet gjør dem friske og at livet skal gå videre. Vi ser at en av våre ungdommer har en reserveplan – det er også vurdert å søke ung ufør for han. Og en av ungdommene har slått seg til ro som uførepensjonist.

Arbeidsavklaringspenger er ment å være en midlertidig ytelse. Det vi har pekt på er at overgangsordningene ikke er enkel, enten en går fra avklaringspenger til jobb eller til studier finansiert med studielån. For å kunne jobbe eller studere og leve på lønn eller studielån, må arbeidsevne opp. En må være 100 prosent frisk, som en formulerte det.

Så lenge de unge er i en overgangssituasjon, ser det vanskelig ut på boligmarkedet. En er hjulpet ut i egen bolig av forskudd på lån +

Startlån. Vi ser at foreldre også står i bakgrunnen og ønsker å bidra til finansieringen. Dette er i dag en vanlig situasjon og slik sett er våre ungdommer i den samme situasjon som andre unge. Det som er mindre vanlig, er at de ikke vet hvordan det går med arbeidsevnen framover og derfor også med betalingsevnen.

Vi ser at flere har søkt kommunal leiebolig, selv om en slik løsning ikke frister ut fra hva de hører om boligmiljøet der det er samlinger av kommunale leieboliger. Men nåløyet er trang, de er kanskje ikke vanskeligstilte nok? Dersom vi går tilbake til figuren som er presentert i første kapittel, ser vi at våre ungdommer ligger i den grå sonen utenfor ”de som trenger det mest”. De ligger og vil med hensyn til boliganskaffelse ligge i en gråsonen til situasjonen er avklart. Ut fra de vi har intervjuet, ser vi at de da kan være godt opp i tredveårene. Når de er i ulike faser knyttet til sykdom og rehabilitering, avhenger naturligvis når de har fått sykdommen. Og blir de ikke friske eller oppnår tilstrekkelig arbeidsevne, blir det et videre liv med varig lav inntekt.

Men som vi så, Ola var blitt godt hjulpet av sin kommune. Han fikk fullfinansiert sin (rimelige) leilighet med Startlån og boligtilskudd og fikk samtidig bostøtte. Foreliggende forskning viser også at disse boligvirkemidlene er best tilpasset personer unge enslige og de som lever av trygdeytelser (Barlindhaug og Astrup 2008). Rapporten peker også på at fire av ti søkere på Startlån får avslag og peker på at kommunene kanskje er litt for forsiktige når de vurderer søkerne evne til å betjene lånet. De peker videre på at det er viktig at kommunene har en godt organisert boligforvaltning som kan gjøre gode vurderinger og ser de boligøkonomiske virkemidlene samlet.

6 Avsluttende drøfting

Denne undersøkelsen handler om ulike sider ved boligetablering for unge i en sårbar livssituasjon, fra flytteprosess til boligens betydning. Før vi går nærmere inn på hva funnene viser, er det viktig å påpeke at disse ungdommene er en del av en generell ungdomstid, med ungdommens smak, preferanser og livsstil, og som ikke skiller denne gruppen fra annen ungdom. Felles er at de befinner seg i en livsfase preget av overganger fra barn til voksen, der utdanning, jobb, boligetablering og etablering i parforhold inngår. Felles er også at denne fasen går over en lengre periode enn før, og det er ikke uvanlig at etablering skjer først i trettiårene. Imidlertid er det mye som er annerledes for vår målgruppe sammenlignet med annen ungdom. *Vi har i undersøkelsen lagt vekt på nettopp å få fram det som skiller vår gruppe fra ungdom flest.*

Ungdommen som er valgt ut representerer forskjellige typer funksjonsnedsettelse og kroniske sykdommer. Utvalget ble i utgangspunktet delt i to ungdomsgrupper, valgt ut etter hvor i etableringsfasen de befant seg: en gruppe som vi antok ville være på vei inn i egen bolig og som er i begynnelsen av 20-årene, den andre gruppen som er noe eldre og som vi antok ville være ferdig med skolegang og studier og ute i jobb. Studien viser at de fleste i utvalget befinner seg i en livssituasjon der lite er avklart både når det gjelder boligsituasjon og når det gjelder arbeidsliv, uavhengig av alder. De fleste ungdommene i studien bor fremdeles hjemme hos foreldrene etter å ha bodd hjemmefra i perioder.

Det som også kjennetegner denne gruppen er at de er relativt fattige. De er marginalisert på arbeidsmarkedet og blir dermed også marginalisert på boligmarkedet. Imidlertid er det ikke opplagt at gruppen kan kategoriseres som vanskeligstilte på boligmarkedet, men de er i en situasjon der deres status vil variere avhengig av helsetilstand og hvordan den påvirker mulighet for arbeid.

Innledningsvis ble det skissert to problemstillinger som belyser ulike sider ved boligetablering for ungdom i en sårbar livssituasjon. For det første har vi vært ute etter å undersøke formuleringer og perspektiver i *offentlige policydokumenter* som tar for seg boligens betydning, distinksjonen mellom bolig som hjem, og i hvilken grad dette rettes mot spesifikke grupper. På den måten har vi indirekte fått fram hva som er gyldig politiske problemstillinger i debatten. I gjennomgangen av policydokumentene har vi tatt for oss Stortingsmeldinger og Offentlige utredninger som handler om boligpolitikken de siste 20 årene.

For det andre har vi stilt spørsmål til et utvalg ungdom for å belyse *erfaringer relatert til boligsituasjon* og hvilken betydning boligen har for dem. I dette inngår også prosessen med å flytte hjemmefra og det å skaffe seg egen bolig, samt økonomi.

6.1 Boligen som middel for å oppnå andre goder

Policydokumentene viser at boligens betydning relateres til sentrale hverdagslivsarenaer. Bolig blir forstått som *et middel for å oppnå andre velferdsgoder og et godt hverdagsliv*. Det handler om at det å bo i en god bolig vil påvirke muligheten for å kunne ta utdanning og få jobb, ta vare på helsen og ha et sosialt liv. Boligen settes også i sammenheng med sosial inkludering. I denne konteksten relateres bolig til trygghet og stabilitet som et grunnlag for andre livsarenaer.

På hvilken måte kan boligen påvirke andre sentrale arenaer? Dersom bosituasjonen ikke fungerer tilfredsstillende kan dette påvirke dagliglivet på en negativ måte. Tidligere undersøkelser viser at ungdom uten permanent bolig har vanskelig for å klare en skole- og jobbsituasjon, og en stabil boligsituasjon legger til rette for selvstendigjøring og mestring av egen livssituasjon (Ruud 2000). Våre case viser både at arbeid og stabil inntekt er viktig for en trygg og varig boligsituasjonen, og at boligsituasjonen påvirker dagliglivet for øvrig.

Videre var vi ute etter i hvilken grad policydokumentene anvender boligbegrepet relatert til hjem i betydningen et sted man knyttes til og legger følelser i. Her viser gjennomgangen at ”hjemperspektivet” først og fremst slår gjennom i boliggingjøringen av

omsorgspolitikken knyttet til institusjoner for eldre. Dette perspektivet kommer ellers lite fram i dokumentene. Det er imidlertid et annet perspektiv som er fremtredende, nemlig *boligen som et investeringsobjekt*, som en vare som skal anskaffes i et marked og som kan bidra til en videre boligkarriere. En hovedtrend i boligpolitikken er at så mange som mulig skal kunne eie sin egen bolig. Dette gjelder også for de som tilhører lavinntektsgrupper. Husbanken har en rekke økonomiske virkemidler som skal bidra til å muliggjøre dette.

I forskning om boligpolitikk og i boligpolitiske dokumenter er *boligkarriere* et sentralt begrep for å beskrive hvordan et forventes at man beveger seg fra en bolig til en annen etter livsfase og økonomi. Med karriere menes at man beveger seg i en prosess, hvor det kan angis eller antas bestemte trinn, sekvenser, overganger og valg (Frønes 2004:20). Karriere involverer individuelle valg og strategier, og dreier seg om å administrere livsløpets ulike karrierer; utdanning, yrkesliv, bolig, familie etc. Mellom de ulike karrierer er det et tett og komplekst samspill.

Karriere viser til fremgang og rask vekst (Norsk ordbok). Følgelig ligger det en økonomisk rasjonell motivasjon i begrepet boligkarriere. Følgelig kan også boligkarriere slå negativt ut, for eksempel ved en skillsmisse. Det er imidlertid ikke alltid meningsfullt å snakke om boligkarriere. For eksempel for en bonde som overtar gården for en livslang botid eller for en person som bor i samme leilighet hele livet er dette begrepet lite relevant. Det samme vil være tilfelle for en stor gruppe personer med nedsatt funksjonsevne. Mange vil oppleve begrensninger i valg selv i ulike livsfaser både grunnet økonomiske evner og egenskaper ved boligen. Og fordi det også er en sammenheng mellom boligkarriere på den ene siden og utdanning og yrkesliv på den andre, vil gruppen unge med nedsatt funksjonsevne ofte oppleve at de ikke har mulighet for en boligkarriere på lik linje med andre fordi de også har ekstra utfordringer med å skaffe seg eventuell utdanning og jobb.

6.2 Boligens betydning

Mellom omsorg og overvåking - den doble erfaringen

Felles for ungdommene er at de aller fleste har måttet flytte tilbake til foreldrene sine etter å ha bodd for seg selv en stund. For ungdommene er dette uholdbart, de kommer seg ikke videre før de har fått seg sitt eget. De ønsker seg ut av en midlertidig tilværelse hjemme på ungdomsrommet, og føler seg til tider overvåket. Det er heller ikke lett å innordne seg andres rutiner. Dette er særlig vanskelig for gruppen som er rundt tretti, og som var godt i gang med etablering da de ble syke. Det å bo i foreldrehjemmet begrenser også det sosiale livet som for eksempel å kunne invitere venner hjem til seg. Ungdom som bor ufrivillig hjemme hos foreldrene opplever også skam, og de føler at de ikke har fått den inngangsbilletten til voksenlivet som andre har.

Men funnene viser imidlertid også en annen side ved det å bo hjemme. Selv om de unge vil flytte hjemmefra så fort som mulig opplever informantene at tilværelsen hjemme hos mor og far gir dem trygghet og ro, og de har et positivt forhold til foreldrehjemmet. I vanskelige perioder, når de er mest sårbare, får de støtte og omsorg fra familien. Det er ingen tvil om at omsorg og trygghet som foreldrehjemmet kan tilby i perioder har vært nødvendig for deres helsetilstand og livskvalitet. Dette er tydelige funn for vår gruppe, og disse funnene skiller i stor grad denne gruppen fra andre "vanskeligstilte" ungdom. Problematikk som andre ungdom kan oppleve er at de ikke har foreldre som støtter dem, de må flytte hjemmefra fordi det ikke lenger er plass til dem hjemme, foreldre stifter ny familier eller de flytter fra hverandre og til andre byer (Ruud 2000, Ruud 2001). Slik problematikk finner vi ikke her.

Andre funn som bekrefter tilhørighet til familien er at de ønsker å bosette seg i nærheten av der de har vokst opp, til et kjent sted. Det handler om å sette pris på de verdiene som de har knyttet til stedet.

Boligen som symbol på egen identitet

Innledningsvis stilte vi spørsmål om betydning av hjem relatert til ungdommens identitet. Analysen viser at informantene er svært opptatt av å få sitt eget. Det handler om selvstendighet, om det å

kunne få være seg selv, å kunne bestemme over eget liv og om å skape noe eget. Å bo for seg selv er en inngangsbillett til voksenlivet. Men i tillegg er det viktig å eie egen bolig, og fordi det å eie sin egen bolig står så sterkt i norsk boligpolitikk blir en leid bolig betraktet mer som en nødløsning. Å eie boligen selv symboliserer status særlig for vår gruppe, og som ikler dem en identitet som viser at de *mestrer eget liv og har kontroll*. Det handler både om hvordan andre ser på dem, med et utenfrablikk, og hvordan de oppfatter seg selv. Å eie boligen gir også trygghet i en forutsigbar bosituasjon. Som oftest opereres det med treårskontrakter i leiemarkedet. For enkelte grupper i en etableringsfase kan dette være en tilfredsstillende ordning på vei til noe annet. For vår målgruppe er det viktig med langsiktig planlegging etter at mye har vært preget av usikkerhet. Det betyr også mye å selv kunne skape og innrede sitt eget.

Et annet sentralt funn er at ungdommene ikke ønsker at boligen skal ligge i et nabolag med mange kommunale leiligheter, og ungdommen ønsker ikke å identifiseres med nabolag som har et negativt stempel. Identitet knyttes følgelig både til stedet og til personlig identitet. Å problematisere forholdet mellom sted og identitet innebærer et fokus på hva som skjer i skjæringspunktet mellom de to begrepene. Sted blir ikledd mening og identitet gjennom ulike tilnærminger, avhengig av gruppers og individers erfaringer og preferanser. Dette kan sees på to måter: *det ene er å identifisere seg med sted, det andre er å gi sted en identitet*. Steder erfares og nyskapes gjennom individuelle og kollektive erfaringer i hverdagslivet, gjennom meningsskapende handlinger og avhengig av personlige preferanser, opplevelser og livssituasjon. Det samme gjelder identitet. Identitet forandres og bearbeides kontinuerlig, og formes av sosiale prosesser. Når den har utkrystallert seg, vedlikeholdes den, modifiseres eller omformes den av sosiale relasjoner (Berger og Luckmann 1966:200).

6.3 Inntekt og boligøkonomi

Den generelle boligpolitikken legger opptil at flest mulig skal hjelpes inn i en eiebolig. Som vi har sett tidligere, er dette verdier som våre informanter deler. Men det første steget for våre unge er å få noe som er sitt eget. Deretter en eiebolig som de forbinder

både med trygghet og stabilitet samt å lykkes som voksen. Men hvordan komme dit?

Det første steg på veien er en avklaring av inntektssituasjonen. Våre informanter er unge og mange av dem lever i dag av en midlertidig ytelse, arbeidsavklaringspenger. De står da i en gjennomgangssituasjon som kan ende på ulike måter. Veien videre kan gå til varig jobb, til studier (og jobb) eller til varig uføretrygd. Også de som er i jobb har sine problemer. Helsen situasjonen og mangel på arbeidsevne kan føre dem ut av arbeidslivet ved neste korsvei. Intervjuene viser at selve overgangene fra arbeidsavklaringspenger til studier eller jobb, kan by på problemer.

Så lenge de unge er i en overgangssituasjon, ser det vanskelig ut på boligmarkedet. Vi ser at foreldre står i bakgrunnen og ønsker å bidra til finansieringen. Dette er i dag en vanlig situasjon og slik sett er våre ungdommer i den samme situasjon som andre unge. Det som er mindre vanlig, er at de ikke vet hvordan det går med arbeidsevnen framover og derfor også med betalingsevnen.

Vi finner at flere har søkt kommunal leiebolig, selv om en slik løsning ikke frister. Men nåløyet er trang, de er kanskje heller ikke vanskeligstilte nok?

I forhold til den kommunale boligpolitikken og dens målgrupper inngår ikke våre unge. De er litt usynlige. Noen av dem er sett av psykiatrien og har godt støtte i denne delen av hjelpeapparatet. Men det utløser lite hjelp til å skaffe en bolig som de har råd til. Derfor bor de hjemme.

Her er minst to mulige utganger: Noen av de unge vil bli friske og få tilbake arbeidsevnen og blir deretter en aktør på boligmarkedet som alle andre – men med en utsatt start. Andre vil etter lang tids avklaring komme ut som uførepensjonister. Skulle dette skje, kan det være hjelp å få i ”gode” kommuner. Ved at kommunene bruker Startlån, boligtilskudd og de unge får bostøtte, ser vi at de kan hjelpes inn i en rimelig leiebolig. Foreliggende forskning viser også at disse boligvirkemidlene er best tilpasset personer unge enslige og de som lever av trygdeytelser (Barlindhaug og Astrup 2008). Våre ungdommer utgjør ingen gruppe, men består av mange enkeltpersoner som går gjennom vanskelig situasjoner.

Litteratur

- Anvik, C. H. (2011): Bo- og boligforhold for unge som står utenfor ordinær opplæring og arbeid. NF-notat nr 1004/2011. Nordlandsforskning.
- Barlindhaug, R og P. Medby (2007) *Subsidiemodellen innenfor boligtilskuddet. Evaluering av omleggingen av modellen*. NIBR-rapport 2007:7
- Barlindhaug, R og K. Astrup (2008) *Samspillet mellom bostøtte, boligtilskuddet og startlån*. NIBR-rapport 2008:13
- Berger, P og T. Luckmann (1966) *Den samfundsskabte virkelighed*. Viborg: Lindhardt og Ringhof
- Frønes, I (2004): Boligkonsum – generasjon, livsløp og etnisitet. I *Rammen rundt våre liv – forskning om bolig og levekår*. Tapir akademisk forlag: Norges forskningsråd.
- Gabrielsen, G. V og Isdahl, B (2005) *Bo i bysentrum*. Oslo: Norsk Form.
- Gullestad, M (1989) *Kultur og hverdagsliv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Guttu, J (2003) *Den gode boligen: Fagfolks oppfatning av boligkvalitet gjennom 50 år*. Dr.Ing-avhandling, nr.11 AHO
- Hansen, T (2007): *Bolignormer, helse og velferd. Drøfting av bolignormer, deres grunnlag og rolle i boligpolitikk og planlegging*. Prosjektrapport 7-2007. SINTEF Byggforsk / NOVA.
- Hauge, Å. L og Kolstad, A (2007) Dwelling as an Expression of Identity. I *Housing, Theory and Society* 2007.

- Hylland Eriksen, Thomas 2000: *Om vi og de andre*. I Utenfra, men hjemme – innvandrerungdom i storby. Konferanserapport NFR, mars 2000, s. 15-23.
- Johansson, Thomas & Fredrik Miegel (1992) *Do the Right Thing. Lifestyles and Identity in Contemporary Youth Culture*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Karvel, Eva (2010): *Fra varmt hjem til kald vare. Forvandlingen av hjemmet ved salg*. Masteroppgave. Humanistisk fakultet, Universitetet i Oslo.
- Myrvold, Trine, A. Strand, A. Holm og T. Hansen(2002) *Kommunal boligpolitikk – fragmentert og reaktiv*. NIBR-rapport 2002:5
- Nordahl, Berit (2006) *Deciding on Development. Collaboration between markets and local governments*. Doctoral thesis at NTNU 2006:96
- Norges offentlige utredninger (NOU) 2001:22 *Fra Bruker til Borger. En strategi for nedbygging av funksjonsbemmende barrierer*. Sosial- og helsedepartementet
- Norges offentlige utredninger (NOU) 2002:2 *Boligmarkedene og boligpolitikken*. Kommunal og regionaldepartementet. Statens forvaltningstjeneste, Informasjonsforvaltning, Oslo 2002
- Norges offentlige utredninger (NOU) 2011:15 *Rom for alle. En sosial boligpolitikk for framtiden*. Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning, Oslo 2011
- Paxal, Ida (2007) *Sosialt og sentralt. En studie av ungdom og bokollektiv*. Hovedfagsoppgave. Trondheim: Institutt for sosialt arbeid. NTNU.
- Riksrevisjonens undersøkelse av tilbudet til vanskeligstilte på boligmarkedet*. Dokument nr 3:8 (2007-2008)
- Rolness, K (1995) *Med smak skal hjemmet bygges*. Oslo: Aschehoug.
- Ruud, M. E (2000) *Ungbo – mellom omsorg og forebygging*. Prosjektrapport 275. Oslo: Byggforsk.

- Ruud, M. E (2001) *Eget hjem for første gang. Å flytte hjemmefra blant ungdom i Oslo*. Prosjektrapport 311. Oslo: Byggforsk.
- Ruud, M. E (2003) *Byformyelse og endringer i urbane bomiljøer*. Avhandling til dr.art graden. Oslo: Acta Humaniora. Det historisk filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Ruud, M. E (2009) *Unge boligpreferanser*. NIBR-notat 2009:106.
- Sandlie, Hans Christian (2008) *To må man være. Om ungdoms boligetablering på 1990-tallet*. Rapport 09/08. NOVA.
- Stortingsmelding nr. 23 (2003-04) *Om boligpolitikken*. Oslo. Kommunal- og regionaldepartementet. 2004
- Stortingsmelding nr. 34 (1988-89): *Boligpolitikk for 90-årene*. Oslo: Kommunal- og arbeidsdepartementet. 1989
- St.meld. nr 49 (1997-98) *Om boligetablering for unge og vanskeligstilte*. Kommunal- og regionaldepartementet
- Sørvoll, Jardar (2011) *Norsk boligpolitikk i forandring 1970 – 2010. Dokumentasjon og debatt*. NOVA
- Tretteteig, S (2009) *Omsorgsboliger – et godt hjem for personer med demens?* Masteroppgave ved Avdeling for helsefag 2007. Høgskolen i Buskerud.
- Tøssebro, J (2010): *Hva er funksjonshemming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Unge funksjonshemmede 2010: Bustadpolitisk notat. Eit notat om korleis ungdom med nedsett funksjonsevne og kroniske sjukdommar si stilling på bustadmarknaden kan betrast.
- Vassenden, Anders, Terje Lie og Kathrine Skoland (2012) *"Man må ha en plass å bo". En sosiologisk studie av vanskeligstilte i et boligeierland*. Rapport IRIS 2012/029. Stavanger: IRIS.
- Ziehe, Thomas 1992: Cultural Modernity and individualization. In Fornäs and Bolin (ed.): *Moves in Modernity*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, p. 73-105.

Øia, Tormod 1993: *Mellom Moskeè og McDonald's. Ung og innvandrere i Oslo*. Oslo: UNGforsk.

Vedlegg 1

Intervjuguide

A. Bakgrunnsinformasjon

1. Alder, kjønn
2. botid i nåværende bolig, flyttehistorie, boforhold (plass, boligtype etc)
3. litt om helse / grad av selvstendighet i hverdagen, hva slags oppfølging / hjelp har ungdommen behov for etc
4. utdanning / utdannelsesforløp
5. i jobb, hva slags, hel- eller deltid

B. Perspektiver om boligens / hjemmets betydning

1. Hva betyr det å ha et eget hjem for deg? Tanker om forholdet mellom begrepet bolig / hjem? Hva er forskjell?
 - a. Betyr boligen/hjem noe i forhold til **helse** – på hvilken måte
 - b. **Fritid**
 - c. **jobb / utdanning**
 - d. pleie nettverk og **sosial** omgang
2. Betyr det noe å selv **kunne velge bolig** / bosted, ev hva?
3. Andre forhold

C. Perspektiver på arbeidslivet

1. Hvordan tenker du rundt arbeidsliv? Hvilken betydning har det for deg?
2. Dersom du er i jobb - hvordan fikk du den? Annonse, bekjente etc. Erfaring med dette
3. Jobbsituasjonen – arbeidsoppgaver, trivsel, arbeidsmiljø etc

D. Økonomisk situasjon

1. Hva har du av stønader og inntekter, og ev arbeidstilknytning?
 - a. Hjelp fra foreldre
 - b. Varig trygdeytelse/uføretrygd, evt %
 - c. Arbeid med tidsubegrenset lønnstilskudd
 - d. Midlertidige ytelse knyttet til avklaring, attføring, rehabilitering og arbeidstrening
 - e. Tidsbegrenset lønnstilskudd
2. Mer konkret om hva en har i måneden å leve for.

F. Boligsituasjonen / boliganskaffelse

For de som bor hjemme hos foreldre / pårørende:

1. Hva er tidshorisonten på utflytting?
2. Hvilke ønsker / preferanser har du for egen bolig?
 - a. Bo sammen med andre i et bofellesskap – egne leiligheter med felles rom
 - b. Bo i egen bolig for seg selv enebolig, leilighet etc
 - c. Tanker om å eie versus leie bolig?
 - d. Avstand jobb / bolig, avstand familie / bolig etc
3. Kunnskap om kostnader og støtteordninger.
 - a. Hva vet du om de økonomiske støttordningene?

- b. Kunnskap om Husbanken?
- 4. Hvor har du ev innhentet kunnskapen?
 - a. Info fra kommune / bydel, foreninger, eget nettverk, funnet selv etc

For de som bor i egen bolig / har flyttet hjemmefra

- 1. Når overtok du den boligen du nå bor i?
- 2. Hva slags boligtype er dette?
 - a. Eie/leie – evt leie av kommunal bolig
 - b. Leilighet / rom i kollektiv/osv
- 3. Hva er de månedlige bokostnadene?
- 4. Beskrivelse av sentralitet
- 5. Beskrivelse av kvaliteter og egnethet (lys, balkong, trinn og trapper osv)

Til leiere: Mottar du bostøtte?

Til eiere om finansieringen:

- 1. Hvordan er boligen finansiert? (flere alternativer samtidig)
 - a. Lån i privat bank
 - b. Startlån
 - c. Boligtilskudd til etablering
 - d. Sparing
 - e. Bidrag fra foreldre
 - f. Bostøtte

Evt gå noe inn på evt problemer med å få lån i privat bank og koordinering mellom banken og kommunale instanser.

G. Møte med kommunen / hjelpeapparatet

- 1. Behov for hjelp fra kommunen? Ev Hvilken type hjelp har du / har du hatt behov for?

-
- a. Boliganskaffelse
 - b. Andre tjenester
 2. Hvilken type hjelp / informasjon har du fått fra kommunen?
 3. Erfaringer med typen hjelp og tilrettelegging:
 - a. Får du den hjelp dere etterspør?
 - b. Hvis ikke, hva er du ikke får hjelp til?
 - c. Hva oppleves som eventuelle hindringer hos kommunen?
 - d. Hva er gode erfaringer?

H. Overordnede temaer

1. Hva er gode erfaringer fra prosessen så langt?
2. Hva er det som er / har vært spesielt vanskelig, og som oppleves som hindringer i prosessen?
3. Har dere eventuelt noen råd for hvordan dette kan gjøres bedre?